

Sociale vaardigheidstraining met honden

voor kinderen met een autistische stoornis.

Studenten:	Hilgré Kikkert	s1009666
	Chantal Werink	s1009234

School:	Hogeschool Windesheim
Opleiding:	SPH

Datum:	Mei 2011
--------	----------

Titelblad

Sociale vaardigheidstraining met honden

voor kinderen met een autistische stoornis.

*'Ze zeggen dat ik rationeel ben,
dat ik mijn gevoelens moet uiten,
maar ze willen
dat ik daar kijk waar ik blind ben.'*
Maarten¹

Studenten:	Hilgré Kikkert Chantal Werink	s1009666 s1009234
School: Opleiding:	Hogeschool Windesheim SPH	
Begeleider school:	Marlies Jellema	
Opdracht gever:	Activiteitenboerderij 't Pluspunt te Creil Nicole Schroe	
Datum:	Mei 2011	

¹ Uit: Een vreemde wereld. Delfos, M. 2001

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeerwerkstuk van onze opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening (SPH). Deze wordt gegeven aan de hogeschool Windesheim te Zwolle. Het verslag omvat een literatuuronderzoek en een onderzoek in de praktijk.

Tijdens onze studie werden wij beiden enthousiast van een training sociale vaardigheden. In het tweede jaar werden wij opgeleid om een zelf een sociale vaardigheidstraining van Goldstein te geven. Dit vonden wij beide erg leuk. Toen kwam dit onderzoekproject voorbij.

Activiteitenboerderij 't Pluspunt wilde graag onderzocht hebben wat het effect is van een sociale vaardigheidstraining met honden, bij kinderen met een autistische stoornis. Het leek ons erg interessant om een koppeling te maken tussen de training sociale vaardigheden en de dieren en wij zijn dan ook vol enthousiasme aan dit onderzoek begonnen. Al snel bleek dat wij te enthousiast waren, en het effect van de training meten een te groot onderzoek werd. Daarom hebben wij ons beperkt tot het onderzoeken van de voor- en nadelen van de sociale vaardigheidstraining met honden aan kinderen met een autistische stoornis. Een opzet naar het onderzoeken van het effect.

Doormiddel van een literatuuronderzoek, observaties tijdens de acht bijeenkomsten en vragenlijsten naar ouders, wilden wij gaan kijken naar de voor- en nadelen van de training.

Toen wij net van start waren gegaan, liepen we tegen het probleem op dat de groep te groot was. De groep was gestart met tien kinderen, die totaal verschillend waren in zowel karakter en interesses als het intelligentieniveau. In de groep zaten ook kinderen met verschillende diagnoses, namelijk ADHD en een stoornis in het autistische spectrum. De trainers van 't Pluspunt hebben er voor gekozen om de groep te splitsen, omdat het niet werkbaar was. Ze zijn toen individueel of in koppels te werk te gaan. Voor ons was dit een omschakeling van kinderen observeren in een groep naar kinderen observeren die alleen zijn of met iemand anders.

Voordat de training begon hebben wij een vragenlijst gestuurd naar ouders met vragen over de verwachtingen die ouders hadden van de training. Deze vragenlijst is door 5 van de 10 ouders ingevuld en terug gestuurd. Wij waren tevreden met dit aantal, omdat de ouders van de kinderen met autisme de vragenlijst ingevuld hadden. Deze vragenlijsten waren voor ons het belangrijkste. Vervolgens hebben wij een vragenlijst gestuurd toen de training afgerond was, met de vraag of de verwachtingen van ouders uitgekomen zijn. Hierbij is er iets mislopen, waardoor geen enkele ouder deze vragenlijst retour gestuurd. Dit zal bij de betreffende deelvraag verder verhelderd worden.

Wij zien zelf bij de kinderen die wij geobserveerd hebben veel positieve effecten. Wij zijn er dan ook van overtuigd dat kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis hun sociale vaardigheden kunnen ontwikkelen met de sociale vaardigheden met honden op 't Pluspunt. Wij wensen u veel plezier met het lezen van dit onderzoek en hopen dat u gaat inzien hoe sterk honden bijdragen aan de ontwikkeling van een kind.

Samenvatting

De opdrachtgever van dit onderzoek, 't Pluspunt te Creil, veronderstelt dat een sociale vaardigheidstraining met honden een positief effect heeft op het gedrag van kinderen. Zij bieden deze training zelf aan bij hun activiteitenboerderij. De training wordt gegeven aan kinderen met verschillende diagnoses. Hierbij valt onder andere te denken aan pervasieve ontwikkelingsstoornissen en ADHD.

Van meerder kanten ontvangen zij positieve reacties op de effectiviteit van de training op het gedrag en de houding van kinderen. Echter is het effect nog niet eerder onderzocht. 't Pluspunt wil graag onderzocht hebben wat het effect daadwerkelijk is. Dit om de training verder te kunnen ontwikkelen en kenbaar te maken voor de maatschappij.

Voor ons was het onderzoeken van het effect te groot waardoor wij ons hebben gericht op de voor- en nadelen van de sociale vaardigheidstraining met honden. Wij hebben ons gericht op de groep kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis.

De vraag die in ons onderzoek centraal stond was:

Wat zijn de voor- en nadelen van een training sociale vaardigheden met honden op jongeren in de leeftijd van 8 tot 16 jaar met een diagnose in het autistisch spectrum, volgens de literatuur, jongeren en hun ouders?

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode van januari tot juni 2011. Tijdens het onderzoek is er gewerkt met observaties en vragenlijsten. De vragenlijsten zijn zowel bij de kinderen als hun ouders afgenomen. Daarnaast zijn de trainers van 't Pluspunt geïnterviewd.

Onderzoeken in de literatuur laten zien dat kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis een tekort hebben in sociale vaardigheden. Doormiddel van een training kunnen deze vaardigheden bij de kinderen worden ontwikkeld.

Uit onderzoek van Prins (1998) is gebleken dat een training voor sociale vaardigheden voor kinderen met een autistische stoornis over het algemeen weinig effect heeft. De vaardigheden die tijdens een training worden aangeleerd worden daarbuiten nauwelijks toegepast. Als ze wel worden toegepast is het vaak in een niet geschikte situatie. Een training sociale vaardigheden kan alleen effect hebben als deze terug kan grijpen op sociaal inzicht.

Een training sociale vaardigheden lijkt vooral effect te hebben als deze wordt toegepast bij kinderen die over een goed empathisch vermogen beschikken. Kinderen met een autistische stoornis hebben juist minder empathisch vermogen.

Volgens Steerneman (1997) is een programma dat zich niet richt op het aanleren van sociale vaardigheden, maar juist op het stimuleren van de ik-ander differentiatie en het zich verplaatsen in een ander effectiever. Het is gebaseerd op de theory-of-mind.

't Pluspunt maakt gebruik van de Goldsteintraining. Deze training is gericht op het aanleren van de sociale vaardigheden. In de uitwerking van de training sociale vaardigheden met honden zien wij dit ook terug. In de uitwerking staan per vaardigheid de stappen beschreven. Echter in de uitvoering komen deze stappen niet concreet aan bod.

't Pluspunt werkt meer aan persoonlijke doelen dan letterlijk aan de sociale vaardigheden. De persoonlijke doelen verschillen per kind. De meeste kinderen werken wel aan de doelen: Het vergroten van het zelfbeeld en zelfvertrouwen en het vergroten van het empathisch vermogen. Op

deze manier wordt er op het pluspunt meer gewerkt volgens de ideeën van Steerneman (1997), wat zeker niet als negatief moet worden gezien.

Naar het effect van dieren bij trainingen en therapieën zijn verschillende onderzoeken gedaan. Uit de meeste onderzoeken blijkt dat dieren een positief effect hebben op mensen.

Om het effect van de sociale vaardigheidstraining met honden in zijn geheel te onderzoeken is er een vervolgonderzoek noodzakelijk.

Inhoudsopgave

Voorwoord		Pagina 3
Samenvatting		Pagina 4
Inleiding		Pagina 7
Hoofdstuk 1:	Het onderzoek	Pagina 8
Hoofdstuk 2:	De onderzoeksopzet	Pagina 9
Hoofdstuk 3:	De resultaten en conclusies	
3.1	<i>Wat houdt een stoornis in het autistisch spectrum in?</i>	Pagina 10
3.2	<i>Wat is een training sociale vaardigheden?</i>	Pagina 15
3.3	<i>Wat is de verwachte invloed van dieren op trainingen en therapieën?</i>	Pagina 19
3.4	<i>Hoe wordt de gedragsverandering van de jongeren door de sociale vaardigheidstraining met honden, ervaren door hun ouders?</i>	Pagina 20
Conclusie		Pagina 26
Hoofdstuk 4:	Aanbevelingen	Pagina 29
Bibliografie		Pagina 31
Bijlagen:		
Bijlage 1:	Uitwerking sociale vaardigheidstraining met hond 't Pluspunt	Pagina 34
Bijlage 2:	Observatieformulier	Pagina 46
Bijlage 3:	Interview trainers 't Pluspunt	Pagina 47
Bijlage 4:	Vragenlijst ouders nr. 1	Pagina 51
Bijlage 5:	Vragenlijst ouders nr. 2	Pagina 53
Bijlage 6:	Vragenlijst kinderen	Pagina 54

Inleiding

Het onderwerp van ons afstudeerwerkstuk is een training sociale vaardigheden met honden, gegeven aan kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum.

Wij hebben een literatuur onderzoek gedaan naar wat een sociale vaardigheidstraining en een autistische stoornis inhoudt. Daarnaast hebben wij gekeken naar de effecten van dieren in trainingen en therapieën.

Daarnaast hebben wij op activiteiten boerderij 't Pluspunt 8 bijeenkomsten van de sociale vaardigheden met honden geobserveerd. In het werkstuk vindt u de uitkomsten van ons onderzoek.

Hoofdstuk 1: Het onderzoek

1.1 Het Pluspunt

De opdrachtgever voor dit onderzoek is activiteitenboerderij 't Pluspunt. Op dit ogenblik biedt 't Pluspunt een gezinshuis op een boerderij, activiteiten op maat, een logeerplek, en een begeleidende woon- en werkplek. Daarnaast worden er therapeutische activiteiten aan geboden. Kinderen en jongeren met de diagnose ADHD en/ of een stoornis in het autistisch spectrum kunnen hier onder andere terecht voor sociale vaardigheidstraining of traumaverwerking. Bij al deze therapeutische activiteiten staan dieren of de buitensport centraal.

De activiteitenboerderij wordt geleid door Martijn en Nicole Schroe. Zij hebben beiden de nodige ervaringen opgedaan in de (jeugd)hulpverlening. Deze opgedane kennis zetten ze na eigen zeggen dagelijks om in de praktijk. Volgens hun staat de jongere centraal, een ieder wordt apart benaderd en de individuele doelstellingen integreren zij in het algemene hulpverleningsplan.

Het is hun ambitie om verder door te groeien en zo mee te helpen aan de verbetering van de residentiële jeugdzorg. ('t Pluspunt)

1.2 Informatie training

't Pluspunt biedt een sociale vaardigheidstraining aan met honden en paarden. De training die wij hebben geobserveerd werd gegeven aan kinderen van 8 t/m 16 jaar met een stoornis in het autistisch spectrum. Tijdens deze training werd er gewerkt met honden.

De training is door 't Pluspunt in elkaar gezet en bezit elementen van de Goldsteintraining. In de Goldsteintraining beschrijven ze bepaalde vaardigheden stap voor stap. Deze vaardigheden inclusief de stappen zijn ook verwerkt in de training sociale vaardigheden met honden van 't Pluspunt. De complete uitwerking is te vinden in de bijlage.

1.3 Aanleiding onderzoek

Er worden al 5 jaar lang trainingen aangeboden bij 't Pluspunt. Zij ontvangen hier vele mondelinge positieve reacties op van ouders, scholen en andere hulpverleners. Alleen de effectiviteit van de trainingen is nog nooit officieel onderzocht. 't Pluspunt wil graag onderzoeken wat het effect van de training is op de jongeren.

Wij onderzoeken de voor- en nadelen van de training, een eerste stap richting het onderzoeken van het effect.

1.4 Informatie onderzoekers en motivatie

Wij hebben voor dit onderwerp gekozen omdat het ons een erg interessant onderzoek leek. In het tweede jaar van de opleiding sociaal pedagogische hulpverlening hebben wij lessen gevolgd in het geven van sociale vaardigheden tijdens de minor jeugd en gezin. Deze lessen hebben wij beiden als leuk en leerzaam ervaren. Wij zijn erg benieuwd naar de invloed van de dieren op de training.

Daarnaast is er weinig bekend over de inzet van dieren bij een sociale vaardigheidstraining. Ook is er nog geen onderzoek naar gedaan. Dit maakt het voor ons een uitdaging en nog interessanter om onderzoek te gaan doen naar dit onderwerp.

Daarnaast hebben wij beiden de afgelopen jaren tijdens stages en werk ervaring opgebouwd in het werken met kinderen met een autistische stoornis. Vandaar dat wij gekozen hebben voor deze doelgroep. Wij zijn erg benieuwd wat voor effect een hond heeft op een kind met een autistische stoornis.

Hoofdstuk 2: De onderzoeksopzet

't Pluspunt ontvangt veel mondeling positieve reacties op de training sociale vaardigheden met honden die zij bieden. Maar de effectiviteit is nog nooit onderzocht.

Vragen die uit het pluspunt over de training sociale vaardigheden met honden voort komen zijn:

- Wat is het effect op het gedrag van de deelnemende jongeren?
- Wat is de meerwaarde van de inzet van paarden en honden als therapeutisch middel bij de trainingen?
- Wordt de doelstelling van de training bij ieder kind behaald?

Het doel van ons onderzoek is er achter komen wat de voor- en nadelen zijn van een training sociale vaardigheden met honden bij kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum

Dit vormt de volgende concrete onderzoeksvraag:

Wat zijn de voor- en nadelen van een training sociale vaardigheden met honden op jongeren in de leeftijd van 8 tot 16 jaar met een diagnose in het autistisch spectrum, volgens de literatuur, jongeren en hun ouders?

Dit leidt tot de volgende deelvragen:

1. Wat zijn stoornissen binnen het autistisch spectrum?

De deelnemers hebben allemaal een stoornis binnen het autistisch spectrum. Wat houden deze stoornissen precies in en wat betekent dit voor de deelnemers in het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Dit willen wij onderzoeken doormiddel van literatuuronderzoek.

2. Wat is een sociale vaardigheidstraining?

Hier willen wij door middel van literatuuronderzoek onderzoeken wat een sociale vaardigheidstraining inhoudt. Het is belangrijk om eerste te weten wat een sociale vaardigheidstraining precies inhoudt. Dit is de basis van de onderzoeksvraag. En vanuit hier kunnen we verder met de training met honden.

3. Hoe wordt de gedragsverandering van de jongeren door de sociale vaardigheidstraining met honden, ervaren door hun ouders?

Dit willen wij onderzoeken doormiddel van het afnemen van vragenlijsten voor en na afloop van de training. Ouders ervaren voor het grote deel gedragsverandering bij hun eigen kinderen, daarom hebben we ervoor gekozen om de ouders bij ons onderzoek te betrekken.

4. Wat is de invloed van dieren op trainingen en therapieën?

Dit willen wij onderzoeken door middel van literatuurstudie.

Hoofdstuk 3: De resultaten en conclusies

3.1 Wat houdt een stoornis in het autistisch spectrum in?

3.1.1 Volgens de DSM IV

De DSM-IV is het bekendste en het meest gebruikte classificatiesysteem in de geestelijke gezondheidszorg. DSM-IV staat voor diagnostic and statistical manual of mental disorders, vierde editie. De vierde editie is verschenen in 1994 onder verantwoordelijkheid van de APA, de American Psychiatric Association. Voor het classificeren van psychische stoornissen is de DSM-IV wereldwijd het belangrijkste systeem wat gebruikt wordt.

Het systeem heeft vijf verschillende assen waarbij psychische stoornissen genoteerd kunnen worden. Elke as heeft betrekking op een bepaald onderdeel van de classificatie.

Op As I noteert men de klinische stoornissen of syndromen. Deze stoornissen kunnen allemaal op een bepaald moment in het leven van iemand verschijnen en soms ook weer verdwijnen. Deze stoornissen zijn er niet levenslang.

Op As II noteert men stoornissen die als constante eigenschap worden gezien van een persoon. Deze stoornissen zullen er levenslang zijn. Het gaat bijvoorbeeld om zwakzinnigheid en persoonlijkheidsstoornissen.

Op As III noteert men de lichamelijke ziekten en aandoeningen. Dit zijn aandoeningen die van belang zijn om de psychische stoornis te begrijpen. Bijvoorbeeld een schildklier-aandoening kan depressie veroorzaken.

Op As IV worden de psychosociale moeilijkheden en omgevingsproblemen van afgelopen jaar genoteerd. Hierbij moet men denken aan stress bevorderende omstandigheden.

Op As V noteert men een algemene beoordeling over het functioneren van de cliënt. Hierbij maakt men gebruik van de GAF-schaal (Global assessment of functioning). De GAF-schaal is een voorbeeld van een psychodiagnostisch instrument. De schaal loopt van 100 tot 0. Een cliënt met een score tussen de 90 en 100 functioneert goed. Bij een score beneden de 60 zullen zich problemen voordoen en kan een persoon minder goed functioneren. Een score van lager dan 10 is ernstig. Dit staat voor een cliënt die een problematiek vertoont waarbij het continu een gevaar is voor zichzelf en anderen. (Rigter, Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen, 2008)

In de DSM-IV valt een autistische stoornis onder de pervasieve ontwikkelingsstoornissen. De DSM-IV onderscheidt de volgende vijf verschillende pervasieve ontwikkelingsstoornissen.

- Autistische stoornis
- Syndroom van Asperger
- Syndroom van Rett
- Desintegratiestoornis van de kinderleeftijd
- Pervasieve ontwikkelingsstoornis niet anderszins omschreven.

De laatste groep wordt ook wel PDD-NOS genoemd, Pervasive Developmental Disorder, Not Otherwise Specified. Een aantal symptomen van PDD-NOS lijken op die van autisme.

Een deel van de mensen met de problematiek van PDD-NOS wordt aangeduid met 'atypisch autisme'. PDD-NOS is nog een vage diagnose. Er wordt nog veel onderzoek gedaan naar de precieze inhoud van PDD-NOS.

Het verschil tussen de verschillende vormen van autisme is niet altijd duidelijk te maken. Behalve voor het syndroom van Rett en de desintegratieve stoornis. (Delfos, 2001)

Autisme, ook wel de Kanner-vorm van autisme of klassiek autisme genoemd, is de meest ernstige vorm van autisme. De belangrijkste kenmerken hiervan zijn: extreme sociale isolatie, drang om alles hetzelfde te houden, fascinatie door bepaalde objecten en gebrekkig gebruik van taal als communicatiemiddel. (Delfos, 2001)

De DSM-IV omschrijft autisme en PDD-NOS als volgt (Groos, 1998):

299.00 Autistische stoornis – Autistic disorder

- A. Een totaal van zes (of meer) items van (1), (2) en (3) met ten minste twee van (1) en van (2) en (3) elk één:
1. Kwalitatieve beperkingen in de sociale interacties zoals blijkt uit ten minste twee van de volgende:
 - a) Duidelijke stoornissen in het gebruik van verschillende vormen van non-verbaal gedrag, zoals oog-contact, gelaatsuitdrukking, lichaamshouding, en gebaren om de sociale interactie te bepalen.
 - b) Er niet in slagen met leeftijdgenoten tot relaties te komen, die passen bij het ontwikkelingsniveau
 - c) Tekort in spontaan proberen met anderen plezier, bezigheden of prestaties te delen (bijvoorbeeld het niet laten zien, brengen of aanwijzen van voorwerpen die van betekenis zijn)
 - d) Afwezigheid van sociale of emotionele wederkerigheid.
 2. Kwalitatieve beperkingen in de communicatie zoals blijkt uit ten minsten één van de volgende:
 - a) Achterstand in of volledige afwezigheid van de ontwikkeling van de gesproken taal (niet samengaan met een poging dit te compenseren met alternatieve communicatiemiddelen zoals gebaren en mimiek)
 - b) Bij individuen met voldoende spraak duidelijke beperkingen in het vermogen een gesprek met anderen te beginnen of te onderhouden.
 - c) Stereotiep en herhaald taalgebruik of eigenaardig woordgebruik.
 - d) Afwezigheid van gevarieerd spontaan fantasiespel ('doen-alsof spelletjes') of sociaal imiterend spel ('nadoen' spelletjes) passend bij het ontwikkelingsniveau.
 3. Beperkte, zich herhalende stereotiepe patronen van gedrag, belangstelling en activiteiten zoals blijkt uit ten minste één van de volgende:
 - a) Sterke preoccupatie met één of meer stereotiepe en beperkte patronen van belangstelling die abnormaal is ofwel in intensieve ofwel in richting.
 - b) Duidelijk rigide vastzitten aan specifieke niet-functionele routines of rituelen.
 - c) Stereotiepe en zich herhalende motorische maniërismen (bijvoorbeeld fladderen of draaien met hand of vingers of complexe bewegingen met het hele lichaam)
 - d) Aanhoudende preoccupatie met delen van voorwerpen.
- B. Achterstand in of abnormaal functioneren op tenminste één van de volgende gebieden met een begin voor het derde jaar: Sociale interacties, taal zoals te gebruiken in sociale communicatie of symbolisch of fantasiespel.

- C. De stoornis is niet eerder toe te schrijven aan de stoornis van Rett of een desintegratiestoornis van de kinderleeftijd.

299.80 Pervasieve ontwikkelingsstoornis. Niet anders omschreven. – Pervasive Developmental disorder not otherwise specified (including atypical autism)

Deze categorie moet gebruikt worden als er een ernstige en pervasieve beperking is in de ontwikkeling van de wederkerige sociale interactie of van de verbale en non-verbale communicatieve vaardigheden, of als stereotiep gedrag, interesses en activiteiten aanwezig zijn, terwijl niet voldaan wordt aan de criteria voor een specifieke pervasieve ontwikkelingsstoornis, schizofrenie, schizotypische persoonlijkheidsstoornis of ontwijkende persoonlijkheidsstoornis. Zo behoren tot deze categorie ook de atypische autisme beelden die niet voldoen aan de criteria van de autistische stoornis vanwege een begin op latere leeftijd, atypische symptomatologie of te weinig symptomen of deze allemaal.

Kort gezegd kan de diagnose autisme gesteld worden als er drie belangrijke stoornissen aanwezig zijn: beperking van de wederzijdse sociale interacties, van de wederzijdse communicatie (verbaal en non-verbaal) en van de verbeeldingskracht, wat zich weerspiegelt in een beperking van het gedragsrepertorium. Deze drie symptomen worden vaak omschreven als 'de triade' als ze samen voor komen. De drie symptomen moeten uitgesproken zijn en morgen niet alleen worden vastgesteld door een achterstand in de algemene ontwikkeling. Een dergelijke achterstand komt echter vaak voor. (Gilberg & Peeters, 2003)

3.1.2 Volgens andere literatuur

Wanneer we naar problematisch gedrag van kinderen kijken, vragen we ons steeds af waar het gedrag vandaan komt. Volgens Delfos (2001) is dat een belangrijke vraag. Gedrag dat in de aanleg van een kind ligt is niet of niet gemakkelijk te veranderen. Het kind en de omgeving moeten leren met dit probleem om te gaan. Dat betekent niet dat men zich erbij neer moet leggen maar juist moet weten dat het gedrag in de aanleg is gegeven. Dit maakt dat het mogelijk is om te kijken op welke manier dit gedrag omgebogen kan worden naar passend gedrag. Zo kan het kind geholpen worden om zo goed mogelijk te functioneren. Wanneer het gedrag voornamelijk is gevormd door de omgeving en zo in stand is gehouden, is het gedrag in principe om te buiten en te veranderen in het gedrag dat beter bij het kind past of bij de mogelijkheden van het kind.

Om een betere indruk te kunnen geven van de problemen bij kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum zullen wij eerst een beschrijving geven van de normale ontwikkeling van sociaal besef en sociaal gedrag.

Van der veen ea. (2001) beschrijven de normale ontwikkeling aan de hand van een peuter van anderhalf jaar oud. Een peuter van deze leeftijd staat nog voor een belangrijk deel aan het begin van zijn sociale ontwikkeling. Aan de ene kant heeft de peuter al veel vaardigheden ontwikkeld, aan de andere kant is er nog veel te leren. Bij een peuter is duidelijk te zien welke vaardigheden er al zijn ontwikkeld en welke nog niet. Een peuter is actief, druk, kan zich nog slecht concentreren en is impulsief. Hierdoor wordt een peuter ook voortdurend toe gesproken. Ouders geven het kind informatie hoe het er in de wereld en het gezin er aan toe gaat. Bijvoorbeeld het corrigeren en complimenteren. De peuter heeft van nature de neiging om deze informatie op te nemen. Doordat de peuter deze informatie tot zich neemt ontstaat er een toenemend gevoel en begrip voor de sociale situatie, waarbinnen de gebeurtenissen plaatsvinden. Dit begrip biedt de peuter zijn gedrag zo te sturen dat het past binnen de context.

De meeste kinderen hebben van nature de neiging om zicht tot anderen te richten. Ze hebben ook de behoefte en het vermogen om sociale informatie op te nemen en te begrijpen. Kinderen leren om

aan feitelijke informatie een betekenis te geven. Dit doen ze door het geheel in een grotere context te plaatsen. Bijvoorbeeld een opgestoken hand, kan verschillende betekenissen hebben zoals stop, mag ik iets vragen, een groet of een tot ziens. Door de context moet een kind snappen wat het betekend. Bijvoorbeeld wat er voor of na het gebaar afspeelde.

Aan het gebaar zit vaak ook een gevoelswaarde. Deze gevoelswaarde wordt ook zichtbaar door de context. De gevoelswaarde is vaak af te lezen aan de manier waarop het gebaar wordt gemaakt. De gevoelswaarde kan vaak worden afgelezen van een gezichtsuitdrukking. Soms is de gevoelswaarde verborgen maar snapt een kind toch wat een persoon bedoeld doordat het bijvoorbeeld een bekende is die het kind goed kent en begrijpt. Hierdoor kan het kind zich beter inleven in de gedachten, bedoelingen en gevoelens van een ander.

Door een goede interpretatie van de sociale informatie weet een kind hoe ze zich moet gedragen in sociale situaties. Een kind ontwikkelt zich steeds meer in het op de juiste manier aan passen van gedrag in een situatie. Dit zal steeds meer automatisch gaan.

Geleidelijk aan leren kinderen steeds makkelijker reageren op veranderingen in sociale situaties. Ook wanneer een kind onder druk staat. Deze druk kan op verschillende manieren ontstaan door bijvoorbeeld veranderingen of onverwachte gebeurtenissen.

Kinderen worden steeds beter en sneller in het geven van betekenissen aan gebeurtenissen en het begrijpen hiervan en om op de juiste manier te handelen. Hun vermogen zich snel en op de goede manier in te leven in de situatie en de gedachten, gevoelens en bedoelingen van een ander, stelt hen in staat deze informatie te wegen en een goede inschatting te maken over hoe te reageren.

Bij kinderen met stoornis in het autistisch spectrum vindt deze ontwikkeling niet voldoende plaats. Er wordt onderscheid gemaakt in vier domeinen waar de problemen zich voort doen.

- Het contact
- Het snappen en aanvoelen van sociale informatie
- Het besturen van het sociale gedrag zodat dit past bij de sociale context
- Het flexibel en met gemak kunnen reageren op veranderende informatie.

Problemen in het sociale domein is het belangrijkste kenmerk voor kinderen met PDD-NOS en speelt bij alle kinderen een rol. Dit wordt ook wel het kernprobleem genoemd.

De sociale problemen die kinderen met PDD-NOS hebben lijken veel op de problemen van kinderen met autisme. Het verschil is dat de problemen bij kinderen met PDD-NOS minder ernstig zijn dan bij kinderen met autisme.

Soms hebben kinderen met een autistische stoornis, vooral op jongere leeftijd, nog problemen in bijvoorbeeld:

- Reactie op interne en externe prikkels
- Spraak en taal ontwikkeling
- Intelligentieniveau
- Motoriek

Daarnaast is er een kans op co-morbide stoornissen als hyperactiviteit, impulsiviteit, concentratieproblemen en tics.

De problemen van het ene kind met een autistische stoornis kunnen heel anders ogen dan de problemen van een ander kind met een autistische stoornis.

3.1.3 Samenvatting

In de DSM-IV valt een autistische stoornis onder de pervasieve ontwikkelingsstoornissen. De DSM-IV onderscheidt de volgende vijf verschillende pervasieve ontwikkelingsstoornissen.

- Autistische stoornis
- Syndroom van Asperger
- Syndroom van Rett
- Desintegratiestoornis van de kinderleeftijd
- Pervasieve ontwikkelingsstoornis niet anderszins omschreven.

De diagnose autisme kan gesteld worden als er drie belangrijke problemen aanwezig zijn: beperking van de wederzijdse sociale interacties, van de wederzijdse communicatie (verbaal en non-verbaal) en van de verbeeldingskracht, wat zich weerspiegelt in een beperking van het gedragsrepertorium.

3.2 Wat is een training sociale vaardigheden?

3.2.1 Sociale vaardigheden

Het is belangrijk om eerst te weten wat er onder de term 'sociale vaardigheden' wordt verstaan.

Hoeven (2000) stelt dat kinderen al op hele jonge leeftijd leren hoe ze contact kunnen maken met andere mensen. Als de baby een paar weken oud is, begint het met de eerste lach naar zijn vader of moeder. Doordat hier positief op gereageerd wordt, gaat het kind dit vaker herhalen, zo ontstaan de eerste sociale vaardigheden. Het kind leert contact te maken met mensen om zich heen. Het kind maakt in de daaropvolgende jaren veel ontwikkelingen door, dat geldt ook voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden. In de leeftijd van vier, vijf jaar kunnen de meeste kinderen goed contact maken met andere mensen, maar er is ook een groep kinderen die hier nog veel moeite mee heeft. Dit kan komen doordat het kind is opgegroeid in een omgeving waar weinig andere kinderen waren en het kind weinig ervaring heeft met andere kinderen. Als dat het geval is, zal het kind snel de sociale vaardigheden die hij nodig heeft leren. Er zijn ook kinderen die wel genoeg ervaring opgedaan hebben, maar zich geen raad weten in het bijzijn van andere kinderen. We spreken dan van sociale problemen en in sommige gevallen van sociale angst.

Goede sociale vaardigheden spelen een belangrijk rol in het leven. Kinderen die sociaal vaardig zijn, zijn populair. Kinderen die sociale vaardigheden niet goed beheersen worden vaak door leeftijdsgenootjes afgewezen en hebben regelmatig ook aanpassingproblemen. Kinderen die sociale vaardigheden niet goed beheersen belanden vaak in een vicieuze cirkel. Ze hebben moeite met het leggen van sociale contacten, waardoor ze worden buitengesloten. Doordat ze buitengesloten worden kunnen ze geen ervaring op doen in sociale vaardigheden en raken nog meer achterop.

Helbert (1999) beschrijft sociale vaardigheden als, vaardigheden die sommige kinderen niet goed beheersen, omdat deze vaardigheden niet regelmatig of voldoende onderwezen worden. Hij bedoelt hiermee sociale vaardigheden die wij mensen nodig hebben om in contact te komen met mensen die wij niet kennen, om een gesprek willen beginnen, om kennissen en vrienden te maken en sociale vaardigheden die wij nodig hebben aansluiting bij een groep te vinden. Vervolgens beschrijft hij in het boek sociale vaardigheidstraining aan kinderen dat wij al op zeer jonge leeftijd moeten leren hoe wij op verschillende mensen moeten reageren en om moeten gaan. En hoe wij ons tegenover bepaalde mensen en in bepaalde omstandigheden moeten gedragen. Als wij ons in bepaalde situaties en tegenover bepaalde mensen niet verkeerd willen gedragen, moeten wij leren wanneer wij over bepaalde onderwerpen wel en wanneer wij daar niet over mogen praten. Wij moeten leren welke woorden wij wanneer wel en wanneer niet kunnen gebruiken en waarvoor en voor wie wij respect moeten tonen.

Volgens Janssen (2000) wordt onder sociale vaardigheden alle vaardigheden verstaan die kinderen nodig hebben om op een bevredigende manier relaties aan te gaan en te onderhouden.

Samengevat wordt er onder sociale vaardigheden alle vaardigheden verstaan die kinderen nodig hebben om op een bevredigende manier relaties aan te gaan en te onderhouden. En om met verschillende mensen en situaties om te gaan.

3.2.2 Sociale vaardigheidstraining

Beemen (2006) beschrijft dat een veelgebruikt middel in de jeugdhulpverlening een sociale vaardigheidstraining is. Het hoofddoel hierbij is het vergroten van de sociale competentie van de kinderen. Men vormt groepjes van zes tot acht kinderen die om verschillende redenen slecht met andere kinderen overweg kunnen. Zij vertellen over hun ervaringen en frustraties en op een speelse

manier wordt er lastige situaties geoefend . Deze situaties zijn onder andere hoe je moet vragen of je met een spel mee mag doen, hoe je een ruzie oplost en wat je doet als je gepest wordt. De herkenning en steun die kinderen in deze groepen ervaren is voor velen erg prettig. Het is wel lastig om wat er in de training is geleerd toe te passen in het dagelijks leven.

Een sociale vaardigheidstraining is een breed begrip. De ene training is sterker gericht op gedragsverandering dan de andere. Dit heeft te maken met de opleiding en achtergrond van de trainers en het doel van de training. De kinderen krijgen door de training meer inzicht in hun gedrag en gevoelens. De nadruk ligt op wat de kinderen goed doen. Hierdoor krijgen ze meer zelfvertrouwen en ontwikkelen ze een positiever zelfbeeld.

De Goldstein methode is gericht op het vergroten van vaardigheden. Via het aanleren van vaardigheden wordt gewerkt aan het vergroten van de volgende vaardigheden: autonomie, assertiviteit, accuraatheid van het waarnemen en communiceren, internet controle, tolerantie voor frustratie en ambiguïteit. Door de vaardigheden is de cliënt beter bestand tegen de verwachtingen die het dagelijkse leven aan hem stelt. Deze vaardigheden worden aangeleerd via modeling, gedragsoefening, sociale bekrachtiging en transfer-training. De training wordt gegeven in groepen van drie tot acht bijeenkomsten. Het aantal bijeenkomsten is afhankelijk van het niveau van de groep, het aantal deelnemers en moeilijkheid van de vaardigheden. (Methode - SoVa)

De Goldstein training is oorspronkelijk opgezet voor mensen met een verstandelijke beperking. De omgang met leeftijdsgenoten is een belangrijk onderdeel van de training, dit is van belang voor de ontwikkeling van het kind. (Delfos, 2001)

3.2.3 Sociale vaardigheden met dieren

Op 't Pluspunt gebruiken ze dieren bij de training sociale vaardigheden. Uit het interview met de trainers van 't Pluspunt komt naar voren dat zij kiezen om dieren te gebruiken omdat ze rust geven. Ook krijgen kinderen door de dieren een dubbele respons op hun gedrag. Het dier reageert op het gedrag van het kind. Het kind krijgt hierdoor niet alleen reactie van de trainer van 't Pluspunt, maar ziet ook dat zijn gedrag iets doet met het dier. Daarnaast is het minder aanvallend om feedback te krijgen via de dieren. Doormiddel van de dieren kan je meer afstand nemen door te zeggen: "Ik zie bij de hond deze reactie". Een voorwaarde voor werken met dieren is volgens de trainers van 't Pluspunt dat er een klik moet zijn tussen het dier en de cliënt en het dier en de therapeut, wil de therapie werkbaar zijn.

3.2.4 Sociale vaardigheidstraining op 't Pluspunt

Op 't Pluspunt geven ze een sociale vaardigheidstraining waarbij ze de honden gebruiken. De training is gebaseerd op de Goldsteintraining. "Kenmerkend voor die methodiek is dat op zeer gestructureerde wijze sociale vaardigheden worden aangeleerd als doel tekorten van de cliënten in het contact met anderen op te heffen, waardoor zij zicht uiteindelijk beter weten te handhaven in allerlei sociale situaties." (Van der Zee, 2004)

De sociale vaardigheden die terugkomen in de training op 't Pluspunt zijn:

- Jezelf voorstellen
- Nee zeggen
- Grenzen aangeven
- Aandacht voor de gevoelens van een ander
- Aandacht voor je eigen gevoelens
- Waardering uiten
- Afspraken maken

- Als je zelf een afspraak niet na komt
- Als een ander een afspraak niet na komt

Naast de sociale vaardigheden werkt 't Pluspunt ook nog aan individuele doelstellingen, namelijk:

- Vertrouwen hebben in jezelf
- Deelnemen in een groep
- Contacten aangaan en onderhouden
- Grenzen ontdekken en aangeven
- Stevig staan als een boom
- Duidelijk aangeven wat je voelt
- Een kwaliteit van de ander kunnen benoemen.
- Vergroten van weerbaarheid
- Eigenwaarde
- Grenzen verleggen
- Opkomen voor jezelf

En als laatste werken ze binnen de training sociale vaardigheden ook nog met groepsgerichte doelen:

- Samenwerken
- Overleggen
- Afspraken maken
- Conflicten hanteren
- Communiceren
- Waardering hebben voor elkaars kwaliteiten
- Angst overwinnen
- Plezier kunnen maken in een groep
- Feedback geven

3.2.5 Sociale vaardigheidstraining en een autistische stoornis

Een van de belangrijkste kenmerken van kinderen met een autistische stoornis is dat zij een tekort hebben in sociale vaardigheden. (Delfos, 2001) Om deze vaardigheden verder te ontwikkelen wordt vaak gedacht aan trainingen voor sociale vaardigheden. Trainingen voor sociale vaardigheden lijken vooral effect te hebben wanneer zij worden toegepast bij kinderen die over een goed empathisch vermogen beschikken, maar weinig assertiviteit. Kinderen met een autistische stoornis hebben juist minder empathisch vermogen. Uit onderzoek van Prins (1998) blijkt dat een training voor sociale vaardigheden voor kinderen met een autistische stoornis in het algemeen weinig effect heeft. De vaardigheden die tijdens de training worden aangeleerd worden daarbuiten nauwelijks toegepast. Als ze wel worden toegepast is het vaak in een niet geschikte situatie. Een training sociale vaardigheden kan alleen effect hebben als deze terug kan grijpen op sociaal inzicht.

Een programma dat ontwikkeld is door Steerneman (1997) richt zich niet op het aanleren van sociale vaardigheden maar juist op het stimuleren van een ik-ander differentiatie en het zich verplaatsen in een ander. Het is gebaseerd op de theory-of-mind. De theory-of-mind speelt in de psychologische verklaring voor autistische stoornissen een belangrijke rol. Ieder mens ontwikkelt een theory-of-mind. Het is een theorie over hoe men zelf denkt en hoe andere mensen denken, voelen, hoe ze zijn en welke intenties, bedoelingen zij hebben. Op grond van deze theorie kan gedrag begrepen en voorspeld worden. Een theory-of-mind wordt ontwikkeld op basis van empathie. Empathie is het verplaatsen in een ander. Juist bij mensen met autisme ontbreekt die empathie. Hun theory-of-mind is dan ook gebrekkig. (Delfos, 2001)

3.2.6 Samenvatting

Een sociale vaardigheidstraining is een training die erg kan verschillen door de trainers en het programma. Belangrijk daarbij is welk doel er met de training wordt nagestreefd. Het belangrijkste in een training sociale vaardigheden is dat een kind meer inzicht krijgt in zijn eigen gedrag en gevoelens en meer zelfvertrouwen en een positiever zelfbeeld krijgt. Hierdoor vindt er bij een kind ook een gedragverandering plaats, het kind beschikt over meer sociale vaardigheden, waardoor het kind weet hoe hij met verschillende situaties en mensen om moet gaan.

Bij 't Pluspunt geven ze een training sociale vaardigheidstraining met honden. Doormiddel van de honden krijgen kinderen een dubbele respons, namelijk respons van de hond en van de trainer. Een kind kan zelf ook zien wat zijn gedrag doet met de hond, waardoor hij meer inzicht in zijn eigen gedrag krijgt.

3.3 Wat is de verwachte invloed van dieren op trainingen en therapieën?

3.3.1 De invloed van dieren in het algemeen

In het buitenland zijn al langere tijd therapieën en trainingen waarbij gebruik wordt gemaakt van dieren. Nederland is op dit gebied minder ontwikkeld dan het buitenland. Amerikaanse artsen waren de eersten die conclusies trokken over de positieve gevolgen van huisdieren voor mensen. Dieren dragen volgens hen bij aan psychische en fysieke gezondheid van mensen. Dit komt doordat aaien en aanraken van dieren zorgt bij mensen voor een gevoel van zekerheid, geborgenheid, kameraadschap en continuïteit (Janssen & Bakker, 2007). Volgens de wetenschapper Serpell (2000) wordt bij dierondersteunende therapie psychische, fysiologische en sociale factoren met elkaar verbonden. Hij gaat ervan uit dat doordat de dieren de aandacht op zich vestigen, dit bij mensen voor afleiding zorgt. Hierdoor brengen dieren mensen meteen in een toestand van ontspanning. Daar komt bij dat dieren mensen sociale ondersteuning bieden. Anders gezegd: dieren helpen mensen met het maken van contact. Op deze manier werken dieren als een buffer tegen stress.

3.3.2 De invloed van honden

In Duitsland heeft men ook positieve effecten van therapiedieren onderzocht. Dit deed de 'Universiteit Bonn, Erlangen, Epilepsie-Zentrum Bethel'. De conclusie van dit onderzoek was dat honden erg bruikbaar zijn bij therapeutische doeleinden, omdat een dier mee leeft en dingen aanvoelt. Een hond kan zich ook goed aan situaties aanpassen. Verder zoekt een hond contact met mensen en communiceert door middel van zijn mimiek en lichaamstaal met mensen. De hond geniet van dingen samen doen en nodigt mensen ook uit om iets met het dier te gaan doen. Hij nodigt uit tot interactie. Ook werken honden positief op onze gezondheid. Dit doen ze, omdat ze je aan het lachen maken en graag met je willen spelen.

't Pluspunt ziet honden als handzaam en klein, makkelijk om mee te nemen. Dit zorgt ervoor dat honden ook toepasbaar zijn in andere situaties, zoals bijvoorbeeld thuis. Ook kunnen zij doormiddel van de hond gedrag peilen bij het kind, zonder dat het kind het doorheeft. Doormiddel van honden kun je op een speelse manier inspelen op behoeftes van het kind. Ook zorgen honden voor succeservaringen bij kinderen, wanneer ze iets bereikt hebben met een hond.

3.3.3 Samenhang van het gedrag tussen mens en dier

Op de website van (Animal Freedom) staat dat een hond van nature een roedeldier is, dit betekent dat hij in een groep met andere soortgenoten leeft. Meestal hebben mensen slechts één hond en daardoor kan een hond zijn natuurlijke gedragingen ten opzichte van soortgenoten niet uitoefenen. Het gedrag van de hond komt niet overeen met het gedrag wat de mens van een hond verlangt. De manier waarop wij het gedrag van de hond bepalen is tegennatuurlijk.

3.3.4 Samenvatting

Er zijn al verschillende onderzoeken gedaan naar het effect van dieren. De resultaten hiervan zijn erg wisselend. Uit de meeste onderzoeken blijkt dat honden een positief effect hebben op mensen. De honden helpen mensen in het maken van contact. Doordat mensen dieren kunnen aaien en aanraken, zorgt het bij mensen voor een gevoel van zekerheid en geborgenheid, kameraadschap en continuïteit. Doordat mensen afleiding vinden bij honden, werken de dieren als een buffer tegen stress.

3.4 Hoe wordt de gedragsverandering van de jongeren door de sociale vaardigheidstraining met honden, ervaren door hun ouders?

3.4.1 Vragenlijsten ouders

Hoe de gedragservaring van de jongeren wordt ervaren door hun ouders kunnen wij wegens omstandigheden niet beantwoorden.

Voordat de training begon hebben wij een vragenlijst gestuurd naar ouders met vragen over de verwachtingen die ouders hadden van de training. Deze vragenlijst is door 5 van de 10 ouders ingevuld en terug gestuurd. Wij waren tevreden met dit aantal, omdat de ouders van de kinderen met autisme de vragenlijst ingevuld hadden. Deze vragenlijsten waren voor ons het belangrijkste.

Vervolgens hebben wij een vragenlijst gestuurd toen de training afgerond was, met de vraag of de verwachtingen van ouders uitgekomen zijn. Wij hebben een deadline gesteld, maar geen enkele ouder heeft deze vragenlijst retour gestuurd. Dit vonden wij erg vervelend. Verschillende malen hebben wij contact opgenomen met 't Pluspunt om te vragen naar deze vragenlijsten. 't Pluspunt had nog niets terug gehad en stelde voor om ouders te bellen en telefonisch de vragenlijst af te nemen, ze zeiden dat enkele ouders hadden aangegeven dat ze dit wel fijn vonden, omdat het op deze manier voor hen makkelijker werd. Door (persoonlijke) omstandigheden bij 't Pluspunt zijn zij niet aan het bellen van ouders te gekomen, ook zien ze niet de mogelijkheden om dit alsnog voor ons te doen, waardoor wij niet beschikken over de gegevens.

Vanaf het begin heeft 't Pluspunt aangegeven zelf het gezicht te willen blijven van de organisatie en daarom zelf het contact met ouders wil houden. Hierdoor hebben wij niet de mogelijkheid zelf de vragenlijsten bij ouders af te nemen. Ook gaf 't Pluspunt aan dat wij bij de meeste ouders waarschijnlijk niet eens binnen komen. Dit komt omdat de meeste kinderen komen uit sociaal zwakkere milieus. Al met al hebben wij moeite gedaan om aan de gegevens van ouders te komen, maar is dit ons niet gelukt, waardoor wij helaas geen antwoord kunnen geven op de deelvraag wat de voor- en nadelen zijn volgens ouders.

Wel kunnen wij de verwachtingen van de ouders bespreken.

Drie van de vijf ouders geven aan dat hun kinderen gek zijn op dieren en daardoor voor deze training hebben gekozen. De andere ouders geven aan dat er op dat moment geen andere keuze was op 't Pluspunt of dat andere therapieën geen effect hadden.

Ouders verwachten dat hun kind meer zelfvertrouwen gaat krijgen en hun zelfbeeld vergroten. Dat de kinderen leren hoe zij zich beter kunnen gedragen in sociale situaties. Ook hopen zij dat hun kind beter leert communiceren en zaken duidelijk over kunnen dragen.

3.4.2 Wat zien wij terug in de observaties van de kinderen

3.4.2.1 Het observeren

Gedurende acht bijeenkomsten van een sociale vaardigheidstraining met honden hebben wij 4 kinderen geobserveerd. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van een observatie schema, zie bijlage 2. De bijeenkomsten hadden als hoofddoel: samenwerken. Op dit hoofddoel hebben wij onze observatie aangepast. Een uitwerking van de bijeenkomsten vindt u in bijlage 1.

In het observatieschema hebben wij gebruik gemaakt van de volgende vragen:

1. De deelnemer geeft anderen de gelegenheid om mee te doen
2. De deelnemer neemt initiatieven
3. De deelnemer doet actief mee met de groepsopdracht
4. De deelnemer kan keuzes maken en accepteert gezamenlijke keuzes

5. De deelnemer durft vragen te stellen
6. De deelnemer kan hulp geven en ontvangen
7. De deelnemer is betrokken bij de andere kinderen uit de groep
8. De deelnemer durft een situatie die het nog niet kent aan te gaan
9. De deelnemer heeft plezier in de training
10. De deelnemer toont ongewenst gedrag
11. De deelnemer wordt gecorrigeerd
12. De deelnemer krijgt gedragsinstructies

Bij de laatste drie vragen hebben wij ook geobserveerd naar welk gedrag het kind heeft vertoond.

De vragen hebben wij beantwoord met de begrippen: bijna altijd, meestal, soms, zelden en nooit. Voor deze begrippen hebben wij de volgende maatstaf gehanteerd:

Nooit	- het komt niet voor tijdens de bijeenkomst
Zelden	- het komt minder dan 2 keer voor tijdens de bijeenkomst
Soms	- het komt minder dan 4 keer voor tijdens de bijeenkomst
Meestal	- het komt minder dan 6 keer voor tijdens de bijeenkomst
Bijna altijd	- het komt vaker dan 6 keer voor tijdens de bijeenkomst.

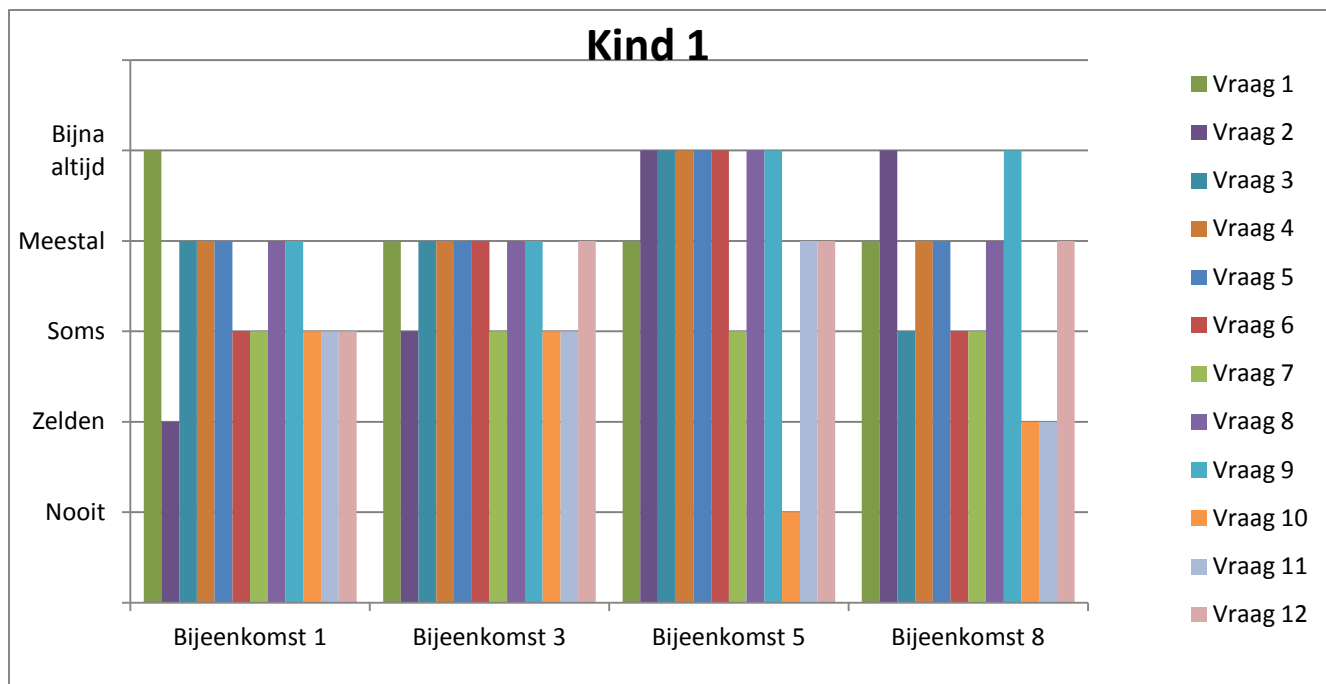
Verder hebben wij tijdens de observatie gekeken naar het kind en de hond. De reactie van het kind op de hond, of het kind contact maakt met de hond en wat de hond met het kind doet.

3.4.2.2 Kind 1

Kind 1 is een jongen van 8 jaar oud. Hij vertoont gedragsproblemen en heeft PDD-NOS. Daarnaast heeft hij een bovengemiddelde intelligentie. Hij is veel structuur en duidelijkheid nodig. Bij onduidelijkheden kan hij erg boos worden. In een boze bui sluit hij zich zelf af en is niet meer te bereiken.

Uit de vragenlijst naar de beleving is gebleken dat hij zin heeft om de training te volgen. Hij vindt het leuk om met honden te werken en hij wil hier graag meer over leren. Hij wil ook dingen leren over de hond zelf. Op de vraag of hij het leuk vindt om te werken met andere kinderen geeft hij als antwoord dat het hem leuk en gezellig lijkt.

Uit de observaties (figuur 1) is gebleken dat kind 1 de training met plezier heeft gevolgd. In het begin van de training toonde het kind soms ongewenst gedrag. Dit is in de loop van de training verminderd. Wel kreeg het kind gedurende de observaties elke bijeenkomst gedragsinstructies. Naar mate de training vorderde namen de initiatieven vanuit het kind toe. Daar in tegen was het kind tijdens de laatste bijeenkomsten minder actief tijdens de opdrachten.

Figuur 1

Tijdens alle trainingen maakte het kind contact met de hond. Dit deed hij doormiddel van zijn stem en door de hond te aaien. De jongen reageerde rustig op de hond en was vaak ontspannen. Een dikkere hond zorgde ervoor dat de jongen zich moest concentreren op de hond. De jongen moest contact houden met de hond zodat deze voor hem werkte.

Conclusie

Uit de observaties blijkt dat de jongen tijdens de laatste bijeenkomsten minder actief deel nam aan de opdrachten. Hij ging andere dingen doen en lette niet meer op wat de trainer zei. Wij denken dat dit te maken kan hebben met zijn bovengemiddelde intelligentie. Het niveau van de rest van de deelnemers was aanzienlijk lager. De opdrachten tijdens de bijeenkomsten werd aangepast op het gemiddelde niveau van de kinderen. Hierdoor kon het zijn dat de uitleg en de uitvoering van de opdrachten voor deze jongen snel vervelden.

Wel vinden wij dat de jongen leergierig is. Dit zagen wij vooral in het begin van de training. De jongen deed erg zijn best om de opdrachten uit te voeren, had er plezier in en wilde ook meer leren. Hij gaf ook aan dat hij meer wilde leren met de hond.

Tijdens de bijeenkomsten heeft de jongen naar ons idee niet zichtbaar resultaat gewerkt aan het ontwikkelen van sociale vaardigheden. Hij heeft meer gewerkt aan individuele doelen. De doelen die wij zichtbaar hebben zien veranderen is het ontwikkelen van eigenwaarde en het vertrouwen hebben in jezelf. De jongen heeft in de groep een voorbeeld functie. Dit zagen wij omdat hij tijdens de bijeenkomsten opdrachten met de hond voor mocht doen. Hij kan al veel dingen met de hond en mocht dit tijdens de bijeenkomsten aan de andere kinderen laten zien. Hierdoor zagen wij dat hij meer zelfvertrouwen opbouwde.

3.4.2.3 Kind 2

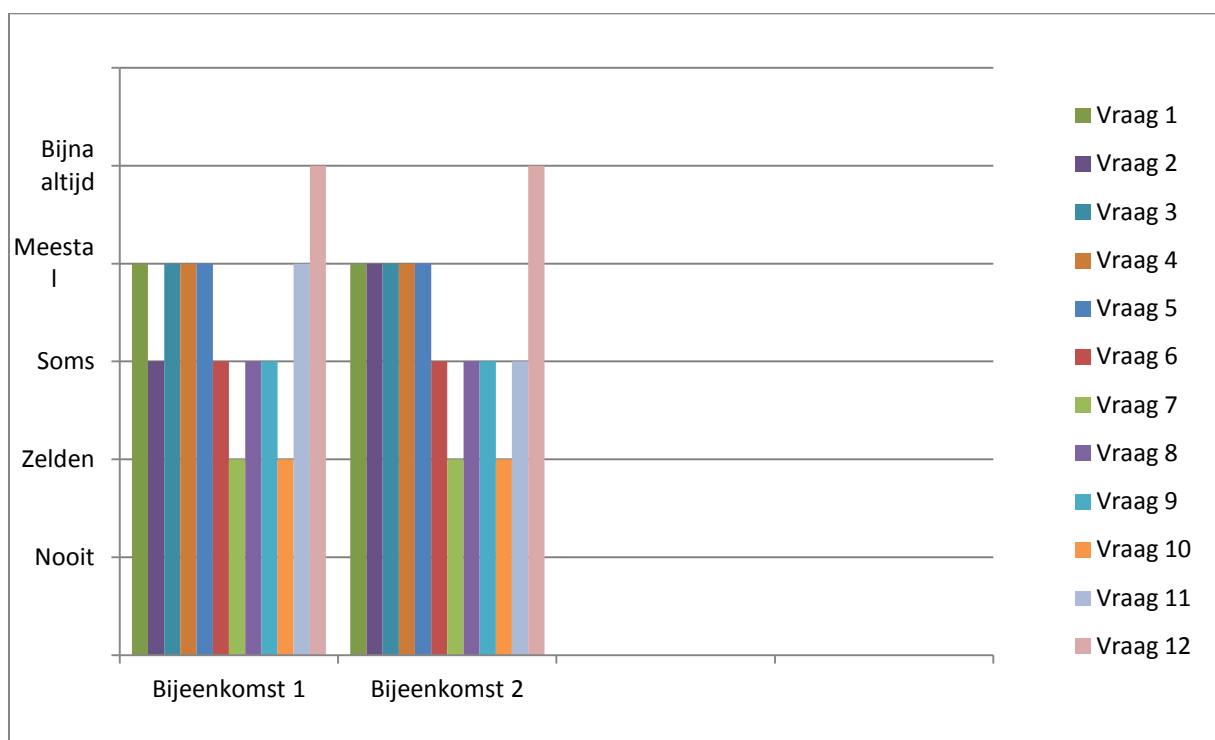
Kind 2 is een jongen van 9 jaar. Bij hem is klassiek autisme gediagnosticeerd. Hij vindt het moeilijk om aangesproken te worden op gedrag en vindt het heel moeilijk om nieuwe dingen te doen. Hij vindt het leuker als de trainers van 't Pluspunt individueel met hem werken, dan in een groep.

Uit de vragenlijsten naar beleving blijkt dat hij het leuker vindt om met de paarden te werken, dan met de honden. Het lijkt hem wel leuk om commando's te leren aan een hond, hij geeft zelf aan dat

hij graag wil leren omgaan met honden en hoe je nieuwe dingen aan de honden leert, zodat ze naar je luisteren en met je kunnen spelen. De jongen geeft aan dat hij op school moeite heeft om met andere kinderen te werken en dit hem in de training niets uit maakt, want met een hond durf je meer.

Kind 2 heeft tweemaal met de honden gewerkt, tijdens de andere bijeenkomsten hebben de trainers ingespeeld op zijn eigen initiatieven, namelijk tuinieren. Tijdens de derde bijeenkomsten konden de trainers kind 2 niet motiveren om met de hond te werken. Hierdoor hebben de trainers besloten om kind 2 andere activiteiten aan te bieden. Tijdens de eerste twee bijeenkomsten hebben wij gezien dat hij niet bang is om vragen te stellen en duidelijk laat merken wat hij wil leren met de hond. Wanneer hij een specifieke opdracht krijgt is hij snel afgeleid en is minder geconcentreerd.

Tijdens de andere bijeenkomsten laat kind 2 zien dat hij anderen de gelegenheid geeft om mee te doen.

Figuur 2

Conclusie

Uit deze twee bijeenkomsten kunnen wij niet zien of kind 2 vorderingen heeft gemaakt in het ontwikkelen van zijn sociale vaardigheden.

3.4.2.4 Kind 3

Kind 3 is een meisje van ongeveer 10 jaar. Zij heeft PDD-NOS en seizoensgebonden depressie. Daarnaast is zij hoogbegaafd. Uit haar dossier hebben wij vernomen dat zij het thuis, op school en met leeftijdsgenootjes moeilijk heeft. Vanuit 't Pluspunt krijgt het gezin een hond voor autisme begeleiding. Dit meisje heeft een goede band met de hond en sindsdien gaat het beter met haar. Dit zien wij aan het feit dat ze gelijk haar hond opzoekt als ze op 't Pluspunt komt en meer contact maakt met leeftijdsgenoten tijdens de training.

Tijdens de bijeenkomsten heeft kind 3 individueel gewerkt met haar hond. Zij deed niet mee met groepsopdrachten maar kreeg individuele opdrachten om haar hond te trainen. Tijdens de bijeenkomsten zagen wij een ontwikkeling in het contact met anderen. In het begin van de training was zij erg op zichzelf en aan het einde zagen we dat ze makkelijk mee kon doen in groepsverband.

Conclusie

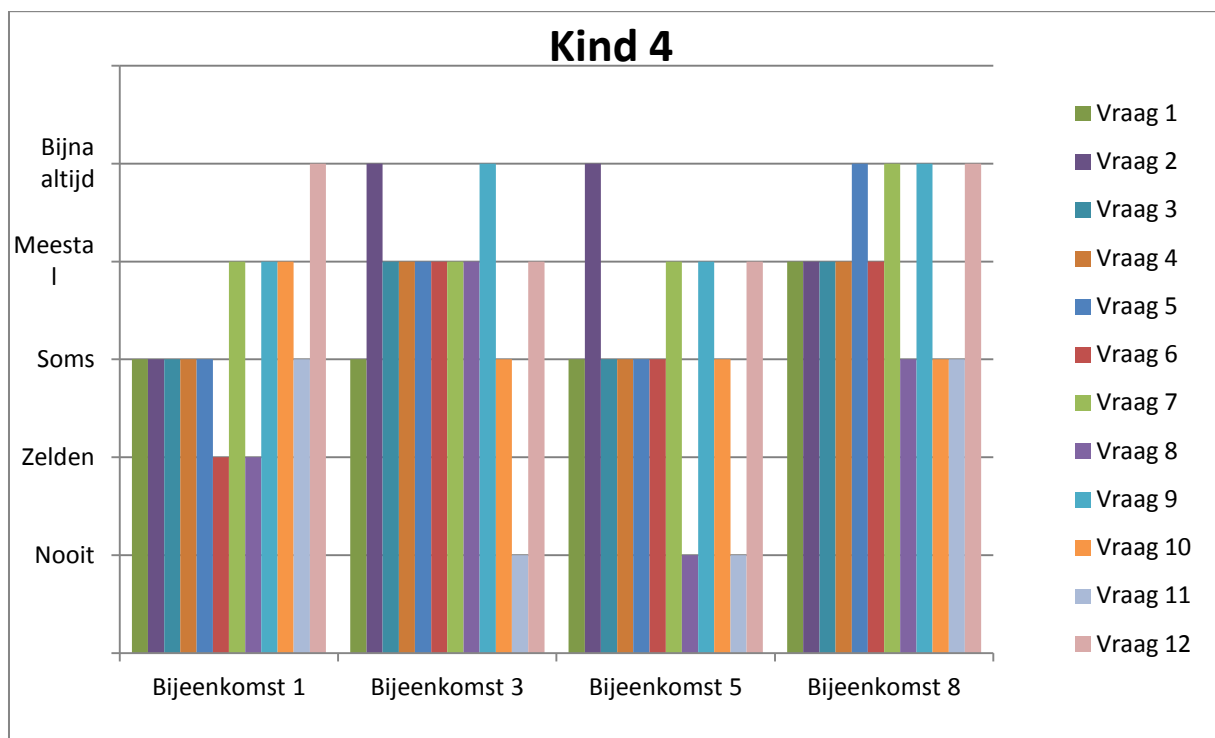
Kind 3 heeft niet specifiek aan de sociale vaardigheden gewerkt doormiddel van de training. Ze heeft wel door haar hond een ontwikkeling gemaakt in het contact met andere kinderen.

3.4.2.5 Kind 4

Kind 4 is een meisje van 12 jaar. Ze heeft PDD-NOS, ADHD en epilepsie. Ze is snel geïrriteerd en snauwerig naar anderen. Ze heeft weinig contact met leeftijdsgenoten. Ze maakt geen oogcontact, als ze contact maakt met mens en/of dier kijkt ze weg.

Ze geeft aan dat ze van dieren houdt, tijdens ons interview met haar naar haar beleving. Ze vindt het leuk om met honden te werken, ze zijn lief, luisteren en kunnen trucjes. Naar de vraag wat ze wil leren geeft ze aan dat ze graag wil leren hoe je met honden met om moet gaan, want naar eigen zeggen heeft ze daar moeite mee. Ze wil later liever met dieren werken dan met mensen. Ze zegt dat ze beter om kan gaan met dieren dan met mensen. Ze vindt het leuk om met andere kinderen samen te werken, ze hoopt tijdens de training nieuwe vrienden te maken.

Uit de observaties blijkt (zie figuur 3) dat kind 4 wisselend gedrag laat zien tijdens verschillende bijeenkomsten. Dit verschil is duidelijk te zien tijdens bijeenkomst 5 en 8. Dit uit zich vooral in het veranderen van situaties, de ene gaat ze hier makkelijker mee dan de andere keer. In bijeenkomst 5 zien we dat ze nieuwe situaties helemaal niet durft aan te gaan en in bijeenkomst 8 gaat ze deze situaties wel aan. Kind 4 is gedurende de bijeenkomsten steeds meer betrokken bij de kinderen uit de groep. Dat blijkt uit het feit dat ze tijdens de bijeenkomsten meer contact zoekt met leeftijdsgenootjes en ze ook aanmoedigt wanneer ze een opdracht met een hond moeten doen. Tijdens de bijeenkomsten toonde het kind veel ongewenst gedrag dit uitte zich vooral in verbale boosheid, aanvallend naar de trainer en naar andere kinderen, dwingend en eisen stellend.

Figuur 3

Kind 4 zocht veel contact met de hond, dit deed ze door te aaien en door de naam te noemen. Ze maakte hierbij geen gericht oogcontact. Ze reageerde rustig op de hond en gaf duidelijke

commando's. Verder gaf ze haar grenzen aan en probeerde samen te werken met de hond. Dit deed ze doormiddel van corrigeren en belonen. Via de hond kon de trainer kind 4 instructies geven over de invloed van haar gedrag op de hond en eventuele omgeving.

Conclusie

Het valt op dat kind 4 zelf vertelt dat ze het leuk vindt om met andere kinderen te werken, de trainers geven aan dat ze juist niet samen kan werken met andere kinderen. Uit de observaties blijkt dat ze inderdaad niet goed in groepsverband kan werken, maar zich hierin wel heeft ontwikkeld. Ze zoekt meer contact met de leeftijdsgenoten. De hond zorgt ervoor dat het kind zijn eigen grenzen ontdekt. Wanneer de hond iets doet was zij niet leuk vind, geeft ze dat aan. Hierdoor ontwikkelt het kind de vaardigheid om zelf grenzen aan te geven.

Conclusie

Na het literatuur en praktijkonderzoek, wordt er in nu in gegaan op de conclusie van het onderzoek. De hoofdvraag: *Wat zijn de voor- en nadelen van een training sociale vaardigheden met honden op jongeren in de leeftijd van 8 tot 16 jaar met een diagnose in het autistisch spectrum, volgens de literatuur, jongeren en hun ouders?* zal tevens beantwoord worden.

Pervasieve ontwikkelingsstoornissen

Stoornissen in het autistisch spectrum vallen in de DSM-IV onder de pervasieve ontwikkelingsstoornissen. De DSM-IV onderscheidt vijf verschillende stoornissen:

- Autistische stoornis
- Syndroom van Asperger
- Syndroom van Rett
- Desintegratiestoornis van de kinderleeftijd
- Pervasieve ontwikkelingsstoornis niet anderszins omschreven.

De laatste staat beter bekend als PDD-NOS.

Er wordt onderscheid gemaakt in vier domeinen waar de problemen zich bij een pervasieve ontwikkelingsstoornis voor doen:

- Het contact
- Het snappen en aanvoelen van sociale informatie
- Het besturen van het sociale gedrag zodat dit past bij de sociale context
- Het flexibel en met gemak kunnen reageren op veranderende informatie.

Uit ons literatuuronderzoek is gebleken dat problemen in het sociale domein het belangrijkste kenmerk is voor kinderen met PDD-NOS en speelt bij alle kinderen een rol. Dit wordt ook wel het kernprobleem genoemd.

De sociale problemen die kinderen met PDD-NOS hebben lijken veel op de problemen van kinderen met autisme. Het verschil is dat de problemen bij kinderen met PDD-NOS minder ernstig zijn dan bij kinderen met autisme.

Kinderen met een autistische stoornis hebben dus een tekort in sociale vaardigheden. Doormiddel van een training kunnen de sociale vaardigheden van deze kinderen worden ontwikkeld.

Sociale vaardigheidstraining

Belangrijk bij een sociale vaardigheidstraining is welk doel er met de training wordt nagestreefd. Het belangrijkste in een training sociale vaardigheden is dat een kind meer inzicht krijgt in zijn eigen gedrag en gevoelens en meer zelfvertrouwen en een positiever zelfbeeld krijgt. Hierdoor vindt er bij een kind ook een gedragverandering plaats, het kind beschikt over meer sociale vaardigheden, waardoor het kind weet hoe hij met verschillende situaties en mensen om moet gaan.

Uit onderzoek van Prins (1998) is gebleken dat een training voor sociale vaardigheden voor kinderen met een autistische stoornis over het algemeen weinig effect heeft. De vaardigheden die tijdens een training worden aangeleerd worden daarbuiten nauwelijks toegepast. Als ze wel worden toegepast is het vaak in een niet geschikte situatie. Een training sociale vaardigheden kan alleen effect hebben als deze terug kan grijpen op sociaal inzicht.

Een training sociale vaardigheden lijkt vooral effect te hebben als deze wordt toegepast bij kinderen die over een goed empathisch vermogen beschikken. Kinderen met een autistische stoornis hebben juist minder empathisch vermogen.

Volgens Steerneman (1997) is een programma dat zich niet richt op het aanleren van sociale vaardigheden, maar juist op het stimuleren van de ik-ander differentiatie en het zich verplaatsen in een ander effectiever. Het is gebaseerd op de theory-of-mind.

't Pluspunt maakt gebruik van de Goldsteintraining. Deze training is gericht op het aanleren van sociale vaardigheden. In de uitwerking van de training sociale vaardigheden met honden zien wij dit ook terug. In de uitwerking staan per vaardigheid de stappen beschreven.

Echter in de uitvoering komen deze stappen niet concreet aan bod.

Het kan zijn dat het verband tussen de training en de maatschappij daardoor niet heel duidelijk is voor de kinderen. De kinderen nemen de honden wel eens mee in naar de thuissituatie, waardoor ook thuis ook vaardigheden met de hond getoond kunnen worden, wel gaat het hier meer om vaardigheden met de hond, dan sociale vaardigheden.

Wij hebben gezien dat 't Pluspunt meer aan persoonlijke doelen werkt dan letterlijk aan de sociale vaardigheden. De persoonlijke doelen verschillen per kind. De meeste kinderen werken wel aan de doelen: Het vergroten van het zelfbeeld en zelfvertrouwen en het vergroten van het empathisch vermogen. Op deze manier wordt er op het pluspunt meer gewerkt volgens de ideeën van Steerneman (1997), wat zeker niet als negatief moet worden gezien.

In onze observaties is ook gebleken dat de kinderen zich ontwikkeld hebben op het gebied van persoonlijke doelen. Uit de vragenlijsten die wij afgenomen hebben bij de ouders is gebleken dat ouders onder andere verwachten dat hun kinderen meer zelfvertrouwen krijgen en hun zelfbeeld vergroten. Doordat 't Pluspunt eigenlijk werkt volgens de ideeën van Steerneman voldoen zij aan de verwachtingen van ouders.

Tijdens de training sociale vaardigheden met honden is de groep gestart met 10 kinderen. Als snel bleek dat deze groep veel te groot was. De samenstelling van de groep was niet werkzaam. De kinderen verschilden te veel van niveau, karakters en interesses. Daarnaast was het een groep met kinderen met een autistische stoornis en kinderen met ADHD.

De trainers gaven zelf ook aan dat deze groep niet werkzaam was. Halverwege hebben zij er voor gekozen om verder te gaan met de training in koppels of kinderen individueel.

Dit werkte beter. Er was meer individuele aandacht voor het kind en de ontwikkeling die het kind maakte. De ontwikkeling kon hierdoor ook beter gestuurd worden.

Het effect van dieren bij trainingen en therapieën

Er zijn al verschillende onderzoeken gedaan naar het effect van dieren bij trainingen en therapieën. De resultaten hiervan zijn erg wisselend. Uit de meeste onderzoeken blijkt dat dieren een positief effect hebben op mensen. Dieren dragen volgens Amerikaanse artsen bij aan psychische en fysieke gezondheid van mensen. Dit komt doordat aaien en aanraken van dieren zorgt bij mensen voor een gevoel van zekerheid, geborgenheid, kameraadschap en continuïteit (Janssen & Bakker, 2007).

Daar komt bij dat dieren mensen sociale ondersteuning bieden. Anders gezegd: dieren helpen mensen met het maken van contact. Dieren geven mensen een gevoel van zekerheid. Hierdoor maken mensen makkelijker contact met anderen.

De conclusie van onderzoekers van een universiteit in Duitsland was dat honden erg bruikbaar zijn bij therapeutische doeleinden, omdat een hond mee leeft en dingen aanvoelt. Een hond kan zich goed aan situaties aanpassen. Verder zoekt een hond contact met mensen en communiceert door middel van zijn mimiek en lichaamstaal met mensen. De hond geniet van dingen samen doen en nodigt mensen ook uit om iets met het dier te gaan doen. Hij nodigt uit tot interactie. Ook werken honden positief op onze gezondheid. Dit doen ze, omdat ze je aan het lachen maken en graag met je willen spelen.

Aan het werken met honden zitten ook enkele nadelen. Dit is gebleken uit onderzoek van Janssen & Bakker (2007). Er is een gevaar van overdraagbare ziekten van dier op mens, waaronder de allergische reacties die soms door huisdieren worden veroorzaakt. Dieren kunnen ook overlast veroorzaken, in de zin van geluidsoverlast, haaruitval, uitwerpselen, beschadigd meubilair en stankoverlast. Het personeel van een organisatie kan extra worden belast met de zorg voor de dieren. Ongedierde kunnen vanaf dieren overspringen, zoals teken en vlooien. Er is een gevaar voor bijtewonden en een risico dat het welzijn van de dieren in het gedrang komt.

In onze observaties hebben wij gezien dat de kinderen rustig worden van de hond. Hierdoor kan het kind ook werken aan zijn eigen concentratievermogen. Het kind moet zich tijdens de training richten op de hond en op de opdracht die het kind krijgt.

In de interviews met de trainers van 't Pluspunt kwam naar voren dat zij zelf erg positief zijn over het werken met honden. Voor de trainers is de hond gereedschap. De trainers kunnen doormiddel van de hond zien hoe het kind in elkaar zit. In onze observaties hebben wij ook gezien dat beide trainers veel inzicht hebben in zowel het kind als de hond. Zij kunnen een goede link kunnen leggen tussen het gedrag van het kind en van de hond.

De hond weerspiegelt het gedrag van het kind. Op deze manier kunnen de trainers weer werken aan individuele doelen.

Mansfeld (2002) bevestigt dat een effect van dierondersteunende interventies is dat er een verbetering van sociale vaardigheden en sociale interactie plaats vindt.

Hoofdstuk 4: Aanbevelingen

Naar aanleiding van ons onderzoek en de conclusies die wij hebben getrokken willen wij 't Pluspunt het volgende aanbevelen.

1. De training individueel of in koppels aanbieden.

Wij denken dat het individueel werken of in koppels effectiever is dan in een grote groep. In een grote groep is er minder aandacht voor het individu, waardoor de ontwikkeling die het kind maakt minder goed in beeld kan worden gebracht.

2. Structuur en duidelijkheid aanbieden.

Een belangrijk aspect voor de begeleiding van autisten is het bieden van structuur en duidelijkheid. "Structuur is het kernbegrip in het begeleiding van kinderen met autisme" (Rigter, Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen, 2008). Tijdens de bijeenkomsten hebben wij in onze observaties gemerkt dat het af en toe wat rommelig was. Vooral in de communicatie tussen trainers en begeleiding en naar kinderen toe. Wij merkten dat de trainers niet duidelijk hadden wat ze die training precies wilden doen, daardoor werd tijdens de bijeenkomst nog veel overleg gepleegd.

De trainers maakten ook gebruik van begeleiders en eigen familieleden. Deze moesten ook voor of tijdens de training nog worden geïnstrueerd.

Wij vinden het positief dat er ruimte is voor eigen initiatieven van de kinderen en dat er ingespeeld wordt op hun behoeftes. En wij hopen dat ook een belangrijk uitgangspunt blijft van de training. Door het beter afstemmen tussen begeleiders onderling en een duidelijk doel voor ogen te hebben per bijeenkomst wordt er veel onduidelijkheid weg genomen.

3. Prikkelarme omgeving

Wij vinden het belangrijk dat de training gegeven wordt in een rustige, prikkelarme omgeving. Een omgeving waar weinig storende factoren voor komen.

De training wordt gegeven in een omgeving waar werk en privé samen komt op één terrein voor de trainers. Hierdoor liepen werk en privé veel door elkaar heen tijdens de bijeenkomsten. Wij merkten dat de deelnemers van de training hierdoor snel afgeleid werden. Wij adviseren dan ook om goede afspraken te maken over de scheiding werk en privé. Hiermee bedoelen wij onder andere dat de eigen familie leden weten wanneer zij wel of niet kunnen storen.

4. Werken met honden

Wij zien vooral positieve effecten van het werken met honden, wat ook uit veel onderzoeken is gebleken.

Er zijn wel enkele nadelen zoals allergische reacties, het overbrengen van ziektekiemen en de schade die honden aan kunnen richten bij mensen. Maar wij weten dat 't Pluspunt dit kan voorkomen. Zij gaan zorgvuldig om met de beesten en leiden de meeste honden ook zelf op.

De kinderen reageren positief op de honden. De honden dragen bij aan het bereiken van persoonlijke doelen en staan open voor contact.

Tips voor een vervolg onderzoek

Tijdens ons onderzoek zijn wij tegen enkele dingen aan gelopen. Graag willen wij dit omzetten naar tips voor een vervolg onderzoek.

- Wij denken dat het langer observeren een beter beeld kan geven over hoe de kinderen zich ontwikkelen. Wij hebben acht maal geobserveerd maar adviseren vervolgonderzoekers om

een langere periode mee te kijken. Wij denken hierbij zelf aan ongeveer vijftien keer. De eerste vijf bijeenkomsten kunnen de kinderen wennen aan de omgeving en de trainers. De andere tien bijeenkomsten kan er gewerkt worden aan de gestelde doelen en kan de ontwikkeling van het kind goed gevolgd worden.

- Als onderzoekers de ouders er bij betrekken, houdt dan rekening met de achtergrond van het gezin. Wij hadden te maken met ouders met een lage SES, zij waren eigenlijk allen niet bereid om mee te werken aan het onderzoek. Overleg goed met de instelling en eventueel de ouders zelf. Maak duidelijke afspraken over eventuele samenwerking.
- Wij hebben dit maal alleen de groep kinderen met een pervasieve ontwikkelingsstoornis meegenomen in ons onderzoek. Wij hebben de kinderen met ADHD wel geobserveerd maar zij sloten niet aan bij onze onderzoeksvraag. Het lijkt ons heel interessant om te onderzoeken wat het verschil is in uitkomsten van de sociale vaardigheidstraining met honden bij kinderen met ADHD en een pervasieve ontwikkelingsstoornis.

Bibliografie

- Animal Freedom*. (sd). Opgeroepen op Mei 19, 2011, van Nadelen voor de hond:
http://www.animalfreedom.org/paginas/opinie/huisdieren/nadelen_voor_de_hond.html
- Beemen, L. v. (2006). *Ontwikkelingspsychologie*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff bv.
- Clerq, H. d. (2005). *Autisme van binnen uit, een praktische gids*. Antwerpen: Houtekiet.
- Delfos, M. F. (2001). *Een vreemde wereld*. Amsterdam: SWP.
- Dijkshoorn, P. P. (1998). *Kinderen met een contact stoornis. Een groepsbehandeling voor PDD-NOS-kinderen en hun ouders*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V. .
- Gilberg, C., & Peeters, T. (2003). *Autisme: medisch & educatief*. Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet.
- Groos, G. K. (1998). *Beknopte handleiding bij de diagnostische criteria van de DSM-IV*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Helbert, M. (1999). *Sociale vaardigheden voor kinderen*. Baarn: Uitgeverij Intro.
- Hoeven, d. T.-v. (2000, Juni/juli). *Sociale vaardigheden*. Opgeroepen op Mei 19, 2011, van Opvoedadvies: <http://www.opvoedadvies.nl/sociaalfobie.htm>
- Janssen, H. e. (2000). *Geen watjes, geen katjes*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Janssen, M., & Bakker, F. (2007). *De therapeutische werking van huisdieren bij psychiatrische klachten*. Amsterdam: AdSearch.
- Kraijer, D. (2007). *Handboek autismespectrumstoornissen en verstandelijke beperking*. Amsterdam: Harcourt book publisher.
- Mansfeld, K. (2002). *Metaanalyse zur Tiergestützten Therapie. Eine Literaturübersicht unter der besonderen Berücksichtigung potentieller Wirkfaktoren sowie der therapeutischen Indikation*. Wenen: Universitat Wien.
- Methode - SoVa*. (sd). Opgeroepen op Mei 21, 2011, van Werken met Goldstein:
<http://www.goldstein.nl/meth0.php>
- Prins, P. (1998). *Sociale vaardigheidstraining bij kinderen in de basisschoolleeftijd: programma's, effectiviteit en indicatiestelling*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Rigter, J. (2008). *Het palet van de psychologie*. Bussum: Coutinho.
- Rigter, J. (2008). *Het palet van de psychologie*. Bussum: Coutinho.
- Rigter, J. (2008). *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Bussum: Coutinho.
- Steerneman, P. (1997). *Leren denken en leren begrijpen van emoties. Groepsbehandeling van kinderen*. Leuven/Apeldoorn: Garant.
- 't Pluspunt. (sd). Opgeroepen op mei 22, 2011, van www.hetpluspunt.nl

Van der Zee, S. e. (2004). *Training sociale vaardigheden voor zwakbegaafde jongeren*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Veen van der, L., Serra, M., Hoofdakker van den, B., & Minderaa, R. (2001). *Sociaal onhandig, de opvoeding van kinderen met PDDNOS en ADHD*. Assen: Koninklijke van Gorcum.

Verhoeven, N. (2007). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Den Haag: Boom onderwijs.

Waal, F. d. (2005). *De aap in ons*. Amsterdam: Contact.

Bijlagen

Bijlage 1: Uitwerking sociale vaardigheidstraining met honden 't Pluspunt

Sova training geboden door 't Pluspunt,

8 bijeenkomsten met als doel het trainen van de sociale vaardigheid en de weerbaarheid met behulp van therapie- honden.

Bijeenkomst 9 staat in het teken van evaluatie en uitreiking diploma.

Training 1, hoe word ik een echte leidershond?

Doel

Het doel van training 1 is het kennismaken met de trainers, kinderen en de honden.

De training bestaat uit individuele en groepsgerichte doelstellingen.

Deze doelen komen in het totale aanbod terug.

De individuele doelstelling : vertrouwen hebben in jezelf
deelnemen in een groep
contacten aangaan en onderhouden
grenzen ontdekken en aangeven

De groepsgerichte doelen : samenwerken
overleggen
communiceren
conflicten hanteren

Belangrijk is het dat kinderen zich veilig genoeg voelen om aan te geven of ze zich prettig voelen in de activiteiten of dat ze iets liever niet doen. Kinderen moeten ervaren dat ze de activiteiten met plezier kunnen doen binnen hun mogelijkheden en waar mogelijk dat ze hierin een stukje grens verleggen. Het mag niet zo zijn dat er het uiterste van de kinderen wordt gevraagd waardoor ze onzeker worden. Daarom willen we ook aandacht schenken aan het thema nee zeggen.

Middel:

De kinderen worden in tweetallen of alleen aan een hond gekoppeld.

De match tussen hond en kind is afhankelijk van het karakter en de hulpvraag van het kind en de aard van de hond. Met deze hond gaan ze kennis maken en een start maken van de training. Omdat we het belangrijk vinden dat de kinderen leren positief gedrag van zichzelf en anderen te ontdekken, gaan we werken met behulp van het clickersysteem. Dit werkt op basis van positieve bekrachtiging van het gewenste gedrag. Kinderen gaan zich richten op gedrag wat ze willen zien. Dit gedrag gaan ze belonen door middel van stem en een brokje. Niet gewenst gedrag gaan kinderen negeren. Doordat trainers en kinderen zich richten op het positieve en gewenste gedrag bij de hond, zie je vrijwel direct een gedragsverandering ontstaan bij de hond. Dit heeft als resultaat dat de kinderen succes hebben en hierop positief benaderd kunnen worden door de trainer en eventueel een maatje. Dit geeft als reactie geven een gedragsverandering bij het kind. Van bv. onzeker naar opgelucht en een yes-gevoel.

En hier gaat het om, deze verandering in het gedrag gaan we benoemen en complimenteren.

Door regelmatig benoemen van gedrag wat je waarneemt, wordt een kind bewust gemaakt van zichzelf. Alle positieve waarnemingen worden zoveel mogelijk bekrachtigd. Leerpunten worden als positief bekrachtigd bij een minimale gedragsverandering.

We starten de training met een eerste kennismaking met de hond door middel van aandacht vragende oefeningen, aan gezien dit de basis is van de verdere trainingen.

Jezelf voorstellen;

1. Loop naar de persoon toe
2. Geef de ander een hand en kijk hem/haar aan
3. Noem je naam
4. Luister naar de naam van de ander
5. Vertel eventueel wat je komt doen

Nee zeggen:

1. Luister naar de vraag van de ander
2. Zeg het als je iets niet begrijpt
3. Bedenk wat je op de vraag wil antwoorden
4. Als je besluit NEE te zeggen vertel dit dan rustig
5. Vertel waarom je nee zegt
6. Blijft de ander aandringen zeg dan nogmaals duidelijk NEE

Training 2 en 3 Honden leren door te spelen en ze spelen om te winnen.

Doel

Het doel van training 2 en 3 is het vertrouwen durven te hebben in jezelf, vertrouwen durven te hebben in een ander maar ook om je grens aan te geven. Hoe doe je dat op een goede manier?

De individuele doelstelling is: vertrouwen hebben in jezelf

- Stevig staan als een boom
- Deelnemen in een groep
- contacten aangaan en onderhouden
- grenzen ontdekken en aangeven

De groepsgerichte doelen zijn: samenwerken

- overleggen
- communiceren
- conflicten hanteren

middel:

De groep wordt in drieën gesplitst. Er zijn drie onderdelen.

Onderdeel 1

Deze training staat in het kader van naar elkaar en naar de hond te kijken en wat zie je bij de ander. Dus lichaamstaal en/of non-verbale communicatie. Non verbale communicatie is een belangrijk onderdeel van zowel de hond maar ook de menselijke communicatie. Door te kijken naar het gezicht van iemand (lachen, huilen, boos, ernst) krijg je een eerste indruk van het gevoel van de ander. Bijna twee/derde van de communicatie verloopt onbewust via het non-verbale gedrag. Door de kinderen een indruk te geven van eigen onbewuste non-verbale gedrag en het gevolg dat dit heeft voor het gedrag van een ander, willen we een stukje bewustzijn kweken dat later ontwikkeld kan worden.

Het enige waarvoor de kinderen hun stem mogen gebruiken naar de honden toe is om te “yes-sen”.

We gaan oefenen met verschillen in non verbale communicatie, dus stevig staan en staan als een slappe ballon. Merken de kinderen wat het mentale verschil kan betekenen door lichamelijk je houding te veranderen, bv. steviger te gaan staan, en het resultaat? Wat betekent dit voor de hond en leiderschap? Vertaal dat eens naar pesten en gepest worden?

Onderdeel2

1We gaan aan de slag met basis oefeningen als zit, af, kom hier.

2We gaan behendigheid doen met de honden.

Grenzen aangeven:

1. Praat in de ik -vorm
2. Let op je lichaamstaal en je stemgebruik, sta als een boom.
3. Zeg rustig welke grens bereikt is en geef aan wat je wilt en niet wilt
4. Ga niet in discussie, maar herhaal je grens indien mogelijk
5. Kijk of je een oplossing kunt vinden

Training 4 Hoe sterk ben jij in je baas zijn?

Doel

Het doel van training 4 is het bieden van een veilige omgeving voor de deelnemers waarbij ze in een grote ruimte naast elkaar in tweetallen aan de slag kunnen met een spel wat uit gevoerd wordt op een soort behendighedsbaan. Hierbij kunnen de deelnemers elkaars mogelijkheden ontdekken en stimuleren. Kernkwaliteiten hiervoor zijn luisteren en kijken naar elkaar. Daarnaast wordt er een appel gedaan op het probleemoplossend vermogen van de deelnemers.

De individuele doelstelling is: vertrouwen hebben in jezelf
Deelnemen in een groep
grenzen ontdekken en aangeven
duidelijk aangeven wat je voelt

De groepsgerichte doelen zijn: samenwerken
overleggen
communiceren
conflicten hanteren

Middel

Voor deze training zetten we een groot parcours uit in de bak om het spel blindengeleidehond te spelen. Dit spel gaan we in tweetallen spelen waarbij de kinderen daarna de tijd krijgen om aan de ander een kaartje te schrijven wat ze goed vonden gaan bij de ander, waar ze hulp kregen die nodig was, of ze vertrouwen voelden bij de hulp van de ander enz.. Het is de bedoeling dat dit positief geformuleerd gaat worden en ook als positieve kaart aan de ander mee gegeven kan worden. Als alle kinderen het spel gespeeld

Spel blindengeleidehond

Blindengeleidehond
Spelduur: 10 minuten
Opstelling: vrije opstelling in een soort van parcours
Materiaal: blinddoeken, of groepsdassen, evt. spullen om een parcours mee te maken

Verdeel de deelnemers in groepjes van twee. Eén van de twee deelnemers wordt geblinddoekt. De ander leidt de geblinddoekte aan de hand door het gebouw / bos of de gecreëerde hindernisbaan. Hoe sterk is het vertrouwen van de blinde in zijn "geleidehond"? Een andere geblinddoekte deelnemer moet hierdoor middels goed luisteren en opvolgen van adviezen door de geleider, het parcours afleggen binnen een zo kort mogelijke tijd.

Aandacht voor de gevoelens van een ander:

1. Geef aan wat je bij de ander ziet
2. Stel open vragen over de gevoelens van de ander
3. Toon begrip voor die gevoelens
4. Begin niet over jezelf te praten
5. Bekijk samen hoe je met deze situatie om kunt gaan

Aandacht voor je eigen gevoelens:

1. Ga na wat je voelt
2. Kijk waar dat gevoel mee te maken heeft
3. Beslis wat je wilt doen
4. Als je een ander wilt vertellen dat je boos, verdrietig, teleurgesteld, blij enz. bent, praat vanuit jezelf
Ik ben boos omdat.....
Ik ben verdrietig omdat.....
5. Let op de reactie van de ander
6. Ga na hoe je verder om wil gaan met de situatie

Waardering uiten:

1. Ga na wat je waardeert in de ander
2. Beslis of je dit wilt vertellen
3. Kies een goed moment uit om het te vertellen
4. Geef aan wat je waardeert in de ander
5. Let op de reactie van de ander

Training 5 Even totaal iets anders voor de verandering.

Doel

Het doel van training 5 is het bieden van een totaal andere activiteit aan de kinderen, zowel om er voor te zorgen dat de verveling niet toe slaat, maar ook om te zien hoe de kinderen om gaan met een verandering. Kunnen ze vaardigheden als stevig staan, vertrouwen hebben in jezelf en dat ook uit stralen, ook toe passen bij deze totaal andere activiteit.

De training bestaat uit individuele en groepsgerichte doelstellingen.

Deze doelen komen in het totale aanbod terug.

De individuele doelstelling : vertrouwen hebben in jezelf en stevig staan als een boom
deelnemen in een groep
contacten aangaan en onderhouden
grenzen ontdekken en aangeven

De groepsgerichte doelen : samenwerken
overleggen
feedback geven
conflicten hanteren

Belangrijk is het dat kinderen zich veilig genoeg voelen om aan te geven of ze zich prettig voelen in de activiteiten of dat ze iets liever niet doen. Kinderen moeten ervaren dat ze de activiteiten met plezier kunnen doen binnen hun mogelijkheden en waar mogelijk dat ze hierin een stukje grens verleggen. Het mag niet zo zijn dat er het uiterste van de kinderen wordt gevraagd waardoor ze onzeker worden

Middel:

Gezamenlijk krijgen de kinderen instructie over de klimgordel aandoen en de achtknoop maken. Dit gaan ze oefenen in tweetallen.

Deze twee zijn verantwoordelijk voor elkaar. Ze helpen elkaar, controleren of de ander bv. de gordel goed aan heeft, wijzen elkaar op veiligheid, staan open voor elkaars feedback.

Daarna gaan de tweetallen oefenen in het zekeren van elkaar op de bakrand.

Training 6

Doel

Deze training staat in het licht van het elkaar vertrouwen, gebruik maken van elkaars sterke kanten en kwaliteiten. Dit betekent dat deze kwaliteiten dus herkend en benoemd kunnen worden door de ander. Ook het wedstrijdelement komt naar voren tijdens het spel waarbij het belangrijk is dat dit beheersbaar is. Plezier en samenwerking moeten voorop blijven staan.

Middel

We gaan het coole kikker spel spelen met opdrachten die op het erf worden uitgevoerd.

De groep wordt in twee teams verdeeld die tegen elkaar gaan strijden en opdrachten vervullen waarmee ze punten kunnen verzamelen. De opdrachten bestaan uit vaardigheden die met de hond zijn geoefend in eerdere trainingen. Dit kunnen dus de basis aandachtsoefeningen zijn maar ook een onderdeel afleggen van een behendigheidsparcours, de hond in de doos klikkeren, de hond een opdracht geven om iets te halen.....De punten kunnen worden verzameld en het team met de meeste punten mag de activiteiten van de laatste training bepalen.

De individuele doelstelling is: vertrouwen hebben in jezelf

Een kwaliteit van de ander kunnen benoemen.

Vergroten van weerbaarheid

Eigenwaarde

De groepsgerichte doelen zijn: waardering hebben voor elkaars kwaliteiten

Angst overwinnen

Plezier kunnen maken in een groep.

Training 7

Doel

Het doel van training 7 is het vertrouwen durven te hebben in jezelf, vertrouwen durven te hebben in een ander maar ook om je grens aan te geven. Hoe doe je dat op een goede manier? Dit is het centrale thema voor de trainingen 2 en 3 geweest, maar hoe gaat dit nu?

Middel

Training 7 wordt een stadstraining. Alle elementen die er zijn geoefend worden in een totaal andere context geoefend. Wat is het effect van een totaal andere omgeving. Hoe is de reactie van de honden maar kunnen de kinderen door de vaardigheden van leiderschap te gebruiken, aandacht van de hond krijgen en doelgericht met hem aan de slag?

De individuele doelstelling is: vertrouwen hebben in jezelf

- Deelnemen in een groep
- contacten aangaan en onderhouden
- grenzen ontdekken en aangeven

De groepsgerichte doelen zijn: samenwerken

- overleggen
- communiceren
- conflicten hanteren

Training 8

Doel

Het doel van training 8 is het herhalen van de elementen van de zekering technieken die de vijfde training aan het bod zijn gekomen. Durven de kinderen te vertrouwen op de eerder geleerde vaardigheden en laten ze het checken door een ander?

Daarnaast is het belangrijk dat er afspraken worden gemaakt over wie welke activiteiten gaat doen en in welke volgorde. Hoe maak je afspraken op een goede manier?

Hoe kun je tot een oplossing komen?

De individuele doelstelling : vertrouwen hebben in jezelf
deelnemen in een groep
contacten aangaan en onderhouden
grenzen verleggen
opkomen voor jezelf

De groepsgerichte doelen : samenwerken
overleggen
afspraken maken
conflicten hanteren

Belangrijk is het wederom dat kinderen zich veilig genoeg voelen om aan te geven of ze zich prettig voelen in de activiteiten of dat ze iets liever niet doen. Kinderen moeten ervaren dat ze de activiteiten met plezier kunnen doen binnen hun mogelijkheden en waar mogelijk dat ze hierin een stukje grens verleggen. Het mag niet zo zijn dat er het uiterste van de kinderen wordt gevraagd waardoor ze onzeker worden.

Middel:

Kratten stapelen bij de klimmuur en Speleobox.

Groepjes van twee kinderen vormen. Daarna gaan kinderen via het stapelen van kratten een toren bouwen en beklimmen waarbij de ander zekert.

Omdat er onvoldoende ruimte beschikbaar is dat alle kinderen tegelijkertijd aan bod kunnen komen breiden we de training uit met de activiteit in de Speleobox. Hierdoor komen alle kinderen aan bod zowel op hoogte maar ook in de nauwe gangen van de spelonken die de box herbergt.

De kinderen maken aan het begin zelf afspraken over wie er begint met welke activiteit.

Afspraken maken:

1. Ga na welke afspraken eerder gemaakt zijn
2. Bedenk waarover je zelf een afspraak wil maken
3. Leg uit waarom je die afspraak wil en hoe je dat ziet
4. Let op de reactie van de ander zodat er geen misverstanden ontstaan
5. Zoek samen naar een oplossing
6. Maak je een afspraak dan leg je die vast
7. Rond het gesprek af

Als je zelf een afspraak niet nakomt:

1. Biedt zo snel mogelijk je excuus aan
2. Leg uit waarom je de afspraak niet bent nagekomen
3. Toon begrip voor de gevolgen van je daad (gevoelens en de praktische kant)
4. Vraag om een nieuwe afspraak

Als de ander een afspraak niet nakomt:

1. Vertel de ander zo snel mogelijk welke afspraak niet nagekomen is
2. Vraag wat daar de reden van is
3. Geef aan welke gevolgen dit had
4. Accepteer excuses
5. Bekijk of een nieuwe afspraak nodig is

Bijlage 2 : Observatieformulier

Wat is het doel van de training?

Hoeveel kinderen zijn er aanwezig?

	Bijna altijd	Meestal	Soms	Zelden	Nooit
De deelnemer geeft anderen de gelegenheid om mee te doen					
De deelnemer neemt initiatieven					
De deelnemer doet actief mee met de groepsopdracht					
De deelnemer kan keuzes maken en accepteert gezamenlijke keuzes					
De deelnemer durft vragen te stellen					
De deelnemer kan hulp geven en ontvangen					
De deelnemer is betrokken bij de andere kinderen uit de groep					
De deelnemer durft een situatie die het nog niet kent, aan te gaan					
De deelnemer heeft plezier in de training					
De deelnemer toont ongewenst gedrag*					
De deelnemer wordt gecorrigeerd					
De deelnemer krijgt gedraginstructies					

* Welk ongewenst gedrag vertoont de deelnemer?

Hoe reageert de deelnemer op de hond?

Maakt de deelnemer contact met de hond?

Wat doet de hond met de deelnemer?

Bijlage 3: Interviews trainers 't Pluspunt

Interview met trainers 't Pluspunt

Naam trainer: Martijn

De training

- Wat zijn de uitgangspunten van de training?

"Het kind. Het kind staat centraal in de training en de training wordt daarop vormgegeven."

- Hoe ziet een bijeenkomst er uit?

"Een bijeenkomst staat niet vast en er is altijd ruimte voor verandering. Ik speel in op ideeën van de kinderen. Het kind staat centraal bij een bijeenkomst."

- Hoe bouw jij een training op?

"Eerst stellen we doelen op aan de hand van vragen. Bij elk kind is dit anders."

De cliënten

- Heb jij ervaring in het werken met kinderen met autisme?

"In mijn werk en sinds mijn 8^e zit ik op scouting, ook daar kreeg ik ermee te maken."

- Wat vind jij belangrijk in het werken met kinderen met autisme?

"Dat het kind in zijn waarde wordt gelaten en dat er geen stempel op hem gedrukt wordt. Verder vind ik het belangrijk om duidelijk te zijn en respectvol met het kind om te gaan."

De inzet van dieren

- Hoe kijk jij aan tegen dieren inzetten als therapeutisch middel?

Dieren geven rust. In contact met dieren kan gedrag veranderen en dat kun je dan weer uitbouwen."

- Waarom kiezen jullie voor de honden in combinatie met sociale vaardigheidstraining?

"Met honden/ dieren krijg je dubbele respons, hierdoor kun je sneller werken."

- Wat voor toevoeging hebben de honden?

"Doormiddel van de hond kan ik gedrag peilen zonder dat het kind het door heeft. Op een speelse manier kan ik inspelen op behoeftes. De hond is gereedschap voor mij."

- Wat voor resultaten hopen jullie te behalen met de sociale vaardigheidstraining met honden?

"Dat kinderen op een speelse manier met zichzelf bezig zijn."

De trainers

- Wat voor opleiding/cursus moet een trainer volgen?

"Opleiding pedagogisch vlak en hij/zij moet inzicht hebben in mens en dier en ervaring hebben met dieren, bijvoorbeeld een puppycursus zelf kunnen geven."

- Wat zijn belangrijke kwaliteiten die een trainer moet bezitten om deze training te geven?

"Flexibel, inzicht in kind en dier, luisteren, kijken, enthousiast."

- Wat voor achtergrond/ opleidingen heb jij zelf gevolgd?

"Elektrotechniek, MTS wegen en waterbouw (niet afgemaakt), activiteiten begeleiding, opleiding bij Martin Gaus. Cursussen op het gebied van epilepsie, bhv etc."

- Wat vind jij goede kwaliteiten van jou zelf?

“Enthousiast, geduldig, samenwerken.”

- Waar zie jij nog verbeter punten in jou handelen?

“Meer acceptatie voor bureaucratie, meer momenten rust voor mezelf nemen.”

- Waarom kiezen jullie ervoor om jullie eigen kinderen bij de trainingen te betrekken?

“Kijken naar de effecten. Reageren kinderen hetzelfde op andere kinderen in plaats van op de begeleider”

- En gewone werknemers?

“Ervaring opbouwen → wij leiden ze zelf deels op”

Interview met trainers 't Pluspunt

Naam trainer: Nicole

De training

- Wat zijn de uitgangspunten van de training?

“Je moet een doel hebben in de training. Kinderen moeten weten waar ze aan beginnen, waar ze naar toe werken. Bij oudere kinderen moet je een duidelijk uitgesproken doel hebben en daar werk je dan samen aan.”

- Hoe ziet een bijeenkomst er uit?

“Een bijeenkomst is één op één of één op drie. We beginnen meestal in aan tafel om dingen te bespreken. Van daaruit gaan we dan werken.

Bij de training zoals we bij begonnen met 10 kinderen was er niet zoveel tijd voor één op één aandacht, deze training was minder werkbaar.”

- Hoe bouw jij een training op?

“We beginnen met uitleg van de hond, hoe communiceert de hond, wat kun je verwachten van een hond. Alles wat ik zie spiegel ik. Ook zorg ik ervoor dat een kind positief kan beginnen, met een succes ervaring”

De cliënten

- Heb jij ervaring in het werken met kinderen met autisme?

“Ja, vanuit mijn studie. En vanuit de praktijk in mijn eerdere werk als homeopaat kwam ik veel autistische kinderen tegen.”

- Wat vind jij belangrijk in het werken met kinderen met autisme?

“Per kind is dit heel verschillend, het ligt eraan hoe een kind reageert op de hond. Of een kind zeker of onzeker op de hond reageert speelt een grote rol. Het belangrijkste is dat het kind zich veilig voelt. Van daaruit bepaal ik of ik meer helpend ben of meer op de achtergrond.”

De inzet van dieren

- Hoe kijk jij aan tegen dieren inzetten als therapeutisch middel?

“Positief, dieren hebben een meerwaarde. De cliënt moet wel een klik hebben met het dier wil het werkbaar zijn. De meerwaarde is dat ik een reactie zie bij het dier wat ik kan teruggeven aan het kind. Als een mens het zegt kan het aanvallend overkomen, maar met dieren is er meer afstand. Ik kan zeggen: ‘ik zie het bij de hond’. Hond is ook warm en geeft een reactie. Het is goed bruikbaar, tastbaar.”

- Waarom kiezen jullie voor de honden in combinatie met sociale vaardigheidstraining?

“Een hond is handzaam/klein. Je kunt ze meenemen naar de thuissituatie. Zo kun je ook geleerde dingen toepassen in de thuissituatie.”

- Wat voor toevoeging hebben de honden?

“Kinderen hebben het gevoel ‘dat heb ik gedaan’. Een succeservaring.”

- Wat voor resultaten hopen jullie te behalen met de sociale vaardigheidstraining met honden?

“Dat kinderen meer vrijheid ervaren met de hond samen. In de sociale vaardigheidstraining die we nu geven is het grootste resultaat een stukje succeservaring. Trots zijn op jezelf.”

De trainers

- Wat voor opleiding/cursus moet een trainer volgen?

“Een trainer op 't Pluspunt zou een cursus/training op het gebied van sociale vaardigheden hebben gevolgd. Het liefst de 'Goldstein'. Een mooie combinatie voor 't Pluspunt zal zijn: Sociaal pedagogische hulpverlener met ervaring met paardrijlessen.”

- Wat zijn belangrijke kwaliteiten die een trainer moet bezitten om deze training te geven?

“Inlevingsvermogen, empathie, competentiegericht werken. Voor dit laatste geldt dat een trainer ook competentiegericht kan werken met zichzelf en met de kinderen.”

- Wat voor achtergrond/ opleidingen heb jij zelf gevolgd?

“Creatieve therapie HBO, Klassieke homeopathie HBO, Post HBO luisteren, praten met kinderen, gedragstesten, Instructeur blinde geleide hond bij Martin Gaus.”

- Wat vind jij goede kwaliteiten van jou zelf?

“Confronterend, feilloos leerpunten benoemen en positieve punten, kennis paraat en theorie en praktijk koppelen.”

- Waar zie jij nog verbeter punten in jou handelen?

“Meer geduld, meer consequent met verslag legging.”

- Waarom kiezen jullie ervoor om jullie eigen kinderen bij de trainingen te betrekken?

“Kinderen op kinderen, kinderen kunnen het soms makkelijker oppakken van een ander kind. Ook gaat het op een speelse manier.”

- En gewone werknemers?

“SPW is minimaal vereist en ze hebben nu ervaring met paardrijden. We zijn nog op zoek naar iemand die ervaring heeft met honden.”

Bijlage 4: Vragenlijst ouders nr. 1

Vragenlijst SoVa training met honden

Naam ouder.....

Naam kind.....

Datum.....

1. Wat is de reden waarom uw kind PGB ontvangt?

.....
.....
.....
.....

2. Wat is de reden waarom uw kind deze training volgt?

.....
.....
.....
.....

3. Wat voor gedrag vertoont u kind, wat u hoopt dat gaat veranderen?

.....
.....
.....
.....

4. Waarom heeft u gekozen voor deze training?

.....
.....
.....
.....

5. Wat verwacht u van deze training?

.....
.....
.....
.....

6. Wat verwacht u wat het resultaat zal zijn?

.....

.....

.....

.....

7. Heeft u kind al ervaring met honden?

.....

.....

.....

.....

8. Heeft uw kind al eerder een training gevolgd bij 't Pluspunt?

.....

.....

.....

.....

9. Heeft dit iets opgeleverd? Zo ja, kunt u dit beschrijven?

.....

.....

.....

.....

Bijlage 5: Vragenlijst ouders nr. 2

Vragenlijst training sociale vaardigheden 't Pluspunt

1. Vindt u dat uw kind zich heeft ontwikkeld in zijn of haar sociale vaardigheden?

.....
.....
.....

2. Waarin heeft uw kind zich dan ontwikkeld?

.....
.....
.....

3. Heeft u veranderingen in het gedrag van uw kind ervaren?

.....
.....
.....

4. Zijn uw verwachtingen over de training uit gekomen?

.....
.....
.....

5. Zijn uw verwachte resultaten over uw kind uit gekomen?

.....
.....
.....

6. Gaat uw kind nog verder met een training bij 't Pluspunt of een andere trainingen volgen?

.....
.....
.....

Bijlage 6: Vragenlijst kinderen

Naam:.....

Leeftijd:.....

1. Heb je zin in deze training?

.....

.....

.....

2. Wat lijkt je leuk aan deze training?

.....

.....

.....

3. Wat lijkt je minder leuk?

.....

.....

.....

4. Wat wil je leren van deze training?

.....

.....

.....

5. Wat vind je van het werken met de honden?

.....

.....

.....

6. Heb je al vaker gewerkt met honden?

.....

.....

.....

7. Hoe vind je het om samen met andere kinderen te werken?

.....

.....

.....

8. Ken je al kinderen van deze training?

.....

.....

.....